

Poštnina plačana v gotovini.

MISEL IN DELO

KULTURNA IN
SOCIALNA REVILJA

Č L A N K I

Slovenicus: **POLITIK IN POLITIKA V MALEM NARODU**
Dr. Simon Dolar: **FILozOFIJA IN SREDNJA ŠOLA**
Dr. Sv. Ilešič: **RUMUNSKI PROBLEMI: BESARABIJA**

O B Z O R N I K

Kdo je odgovoren? (Verko) // Nova faza vojne (Dr. B. Vrčon)
Smrt Ljube Davidovića (Verko) // Spomlni Alojzija Lasciaca
(L. č.)

P O R O Č I L A

»Na prelomu«, Istorisko-socijalni roman, Pavičević — dr. Hanžeković (Dr. Fr. Ilešič) // Sodobne metode (Uredniški odbor)

VI.

APRIL 1940

4.

Kulturna in
socialna revija

MISEL IN DELO

izhaja
mesečno

Redakcija 4. zvezka zaključena 15. aprila 1940

*N A R O Č N I N A: za celo leto 60 din, za pol leta 30 din,
za i n o z e m s t v o: celoletno 90 din. Poštnočerkovni račun: 16.602
Posamezni zvezek stane 6 din.*

.....
*U P R A V A v Ljubljani na Gosposvetki cesti 4/I.
Dopisi za uredništvo: Ljubljana, poštni predal 322*

.....
U R E D N I Š K I O D B O R: dr. LAVO ČERMELJ,
dr. FRAN SPILLER-MUYS in dr. ALOJZ ZALOKAR

.....
*Izdajateljstvo in založništvo: Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih
starešin »NASTA« v Ljubljani, r. z. z o. z. Predstavnik: dr. Alojz Zalokar*

Tiska: Narodna tiskarna v Ljubljani (Predstavnik: Fran Jeran.)

Uredništvo je prejelo:

Knjige in brošure:

Dr. Bogumil Vošnjak: Jugoslovanski odbor v Londonu. (Ob 25 letnici nastanka) 2. zvezek »Dobrovoljske knjižnice«. Ljubljana 1940. Izdaje in samozaložba »Sreške organizacije Saveza ratnih dobrovoljaca Kraljevine Jugoslavije v Ljubljani. S slikami ter s tekstom najpomembnejšega odborovega dokumenta ob ustanavljanju Jugoslavije: **Krfska deklaracija**, 20. julija 1917. Važna zgodovinska razprava! Zvezek obsega 52 strani, stane 5 din.

Dr. Ivan Lah: Druga knjiga spominov. Ljubljana 1940. Založil »Odbor za postavitev nagrobnega spomenika dr. I. Lahu«. Na naslovni strani odličen avtorjev portret, naslikal akad. slikar prof. **Mirko Šubic**. Str. 192, stane broš. 36 din, vez. 48 din. Zivahno napisani spomini iz svetovne vojne, polne tragičnih preizkušenj in trpljenja najboljših v borbi za narodno osvobodjenje.

Jean Racine: Britanik. Tragedija. Preveo Tomislav Prpić. Založba knjigarne A. Čelap v Zagrebu, Trg kralja Aleksandra 8. Tragedija je izšla kot II. zvezek »Kazališne biblioteke« ob priliki premiere v zagrebškem narodnem gledališču 18. marca 1940. Cena 12 din.

Dr. Vojtěh Merka: Jarní pozdrav. Iz Moravske Ostrave 9. dubna (aprila) 1940. Izdajatelj objavlja v svojem prevodu pesem Boža Lovrića »Bůh je neklid« (Příteli V. Měrkovi) in »Zpověď« (A. Dukičovi).

POLITIK IN POLITIKA V MALEM NARODU

O funkciji politike v življenju narodov na splošno, a tudi posebej v življenju malih narodov so strokovnjaki razpravljali z mnogih vidikov. Literature o teh vprašanih ni malo in moj namen ni, da bi s svojimi mislimi, porojenimi pod vplivom življenja in vrenja naših dni, praznil morebitne vrzeli v njej. Razprava o funkciji politike ali nalogah politikov v življenju narodov pa že zaradi tega ne more biti nikdar neaktualna, ker je življenje narodov v stalnem razvoju in nam zato sleherni časovni izsek iz njega odpira posebne probleme, na katere je treba sproti opozarjati. Vloga politika v življenju narodov ima sicer nedvomno svoje trajne osnove ali konstante, ki veljajo na splošno, toda te konstante prehajajo skozi stalne preizkušnje, izzvane po »trenutnih problemih«, ob katerih se za vsako dobo in za vsak narod posebej izkristalizirajo konkretne naloge politike in politikov. V tej zvezi lahko upravičeno govorimo tudi o »misiji« politika v določenem trenutku narodovega razvoja, kakor govorimo o njegovi odgovornosti, zlasti v uri velikih in usodnih narodnih odločitev.

Niti konkretna misija, niti odgovornost politika pa ne moreta biti pri malem narodu vezana samo na bolj ali manj »odločilne«, »velike« ali »usodne« trenutke v narodovem življenju. Kajti, kateri in samo kateri trenutki v razvoju malega naroda so zares »odločilni«, »veliki« in »usodni«? Ali moremo usodnosti v življenju malih narodov sploh postavljati časovne meje? Ali ne nakazuje življenje malih narodov v sožitju z velikimi neke trajne usodnosti? Ali ni prav življenje malih narodov tako rekoč trajna borba za obstanek? Posamezne dobe lahko dado tej borbi značaj večje ali manjše neposrednosti, kakor je nevarnost, ki preti malim narodom zdaj bolj, zdaj manj neposredna. Kontinuiteta usodnosti je vidna celo v razvoju velikih narodov v medsebojni tekmi, le da so pri teh vmesne faze »zatišij pred viharji« včasih neprimerno daljše kakor pri malih narodih, za kar je več razlogov: predvsem se borba med velikimi vrši na večje prostorne in časovne razdalje, kar seveda omogočuje številne možnosti rešitev posameznih »usodnih« sporov, bodisi na kompromisni osnovi na tuj račun, bodisi na osnovi vojaških odločitev z angažiranjem ne le lastnih, temveč tudi drugih oboroženih sil. Pri malih narodih pa v zares usodnih trenutkih navadno ni različnih možnosti konkretnih rešitev.

V tako neenakih okoliščinah je borba malega naroda za njegovo samostojnost in neodvisnost izredno težavna. Toda zmagovitost v tej smeri mu še ne daje nobenega jamstva za njegov nadaljnji samostojni in neodvisni obstoj. Tudi vse, kar v njegovem nadaljnjem razvoju sledi, je spet samo nova borba za obstanek, v kateri je za končni uspeh enako odločilen in usoden vsak najmanjši, dasi navidezno nepomemben trenutek njegovega življenja. Zato so vsi veliki duhovi malih narodov, pa naj so bili kulturni ali politični geniji, nalagali njih vodilni plasti posebne in sorazmerno večje naloge kakor jih je prevzemala vodilna plast velikih narodov, kjer je delitev dela in nalog lažje izvedljiva in razpolaganje s primernim kadrom strokovnjakov večje, kjer pa je tudi odgovornost za splošni razvoj na širše razdeljena. Prav ta delitev dela in odgovornosti omogočujeta pri velikih narodih tudi ostrejšo ločitev med javnim delom na splošno in politiko, med javnim delavcem in politikom. Pri malih narodih pa so te razlike često tako zabrisane, da je ločitev med javnim delavcem in politikom največkrat le zgolj formalnega značaja, v kolikor je delo politika vezano na politični okvir, na okvir določene stranke ali politične organizacije, medtem ko delo javnega delavca na tak okvir ni nujno vezano in se največkrat tudi razvija izven njega, vendar pa se oba v zasledovanju skupnih narodovih smotrov medsebojno dopolnjujeta. Razvoj iz javnega delavca v politika je zato povsem naraven, dasi ni vedno nujen, medtem ko so primeri pravih »poklicnih politikov«, kakor jih poznamo pri velikih narodih, pri malih narodih zelo redki. Izjeme vidimo v glavnem le tam, kjer imajo mali narodi za seboj že velike državne tradicije in se je poleg javnega dela v okviru naroda kot etnične skupnosti na široko razmahnilo tudi že izrazito politično delo v okviru državne skupnosti.

Pri nas še vedno nihamo med obema tipoma javnih delavcev: med javnim delavcem v ožjem smislu, katerega delo ni nujno vezano na politične okvire, ter pravim politikom, katerega udejstvovanje je vezano na politične organizacije. Iz tega nihanja nastajajo često nasprotja, ki izvirajo iz nepravilnega pojmovanja nalog enega in drugega tipa javnega delavca. Zgolj narodna vsmerjenost teži k poudarjanju prominentnosti javnega delavca nad politikom, državna vsmerjenost kot najvišja emancipacija narodovega razvoja pa nujno opozarja tudi na pomen izrazite politične delavnosti.

Kakšna more biti vloga politika v malem narodu neglede na ta nasprotja? Ali se more in sme v svojem praktičnem političnem delu le za hip oddaljiti od skupnih narodnih interesov neglede na posebne politične programe, ki jih v svojem političnem okviru zastopa?

Vprašanje je v neposredni zvezi z naznačeno »usodnostjo« položaja malih narodov. Ako ta usodnost v prvi vrsti zahteva, da politik malega naroda nikdar niti za hip ne pozabi, da morajo vse njegove energije veljati pred-

vsem ohranitvi narodovega obstoja, pomeni to v drugi posledici, da ne sme biti politik malega naroda nikdar tako ekskluziven, da bi iz kakršnih koli političnih vidikov ali drugih (na pr. svetovnonazornih) razlogov v naprej odklanjal ali s svojim delom onemogočal sodelovanje z drugimi političnimi skupinami v narodu, da o sodelovanju s strokovnjaki, ki jih ena sama stranka nima nikdar dovolj, niti ne govorimo. Vsak trenutek se namreč lahko primeri, da postane tako sodelovanje prava narodna dolžnost vse tako zvane »vrhovne narodove plasti«, ko je namreč treba pred skupno nevarnostjo združiti vse narodne sile. Če sploh kateri, potem ne sme prav politik malega naroda v svoji politični zagrizenosti nikdar tako daleč, da bi na ljubo svojega političnega programa in nasprotja z drugimi političnimi programi v narodu žrtvoval — narodov obstoj, narodovo samostojnost in neodvisnost, njegovo svobodo. Zlasti slovanski narodi bolehamo na tem, da v svojih najbolj odločilnih in usdnih trenutkih ne znamo ločiti svojih domačih, izrazito notranjepolitičnih zadev in interesov od življenjskih interesov naroda kot celote. Tudi nekateri najnovejši primeri nam kažejo, kako so politični voditelji slovanskih narodov za ceno svojih političnih programov ali celo svetovnih nazorov, presejanih od drugod na domača tla, prodali tujcu ves svoj narod, pa samo zato, ker je bila zagrizenost nasproti domačemu političnemu nasprotniku večja od zagrizenosti nasproti skupnemu zunanjemu sovražniku.

Vprašanje tolerance in spoštovanja nasprotnega političnega programa se zlasti pri nas vedno znova postavlja v ospredje. Mnogi med nami kažejo navidezno voljo po političnem zedinjenju vseh Slovencev na nekem minimalnem skupnem programu, pri tem pa pozabljajo na temeljni pogoj za uspeh take akcije: na spoštovanje političnih programov, kakor dejansko že obstojajo in ki jih je treba zato realno priznati; pa na popolno toleranco, ki so jo zmožni samo oni, ki jim je zares pri srcu narodna skupnost, ne pa le ta ali oni posebni politični interes te ali one skupine, ki se pod krinko, recimo »vseslovenskega« ali kakršnega koli drugega vsenarnodnega, morda celo totalitarnega pokreta želi uveljaviti na škodo političnih nasprotnikov, ne pa v korist celoti.

Iz istih razlogov smemo smatrati za nepravilno pojmovanje vloge politika v malem narodu tudi očitke o »izkoreninjenstvu« vsem, ki ne soglašajo z določenim političnim programom. Ali se more na taki osnovi v odločilnem, usodnem trenutku narodnega razvoja stvoriti ona vsenarnodna skupnost, ki edina lahko zajamči narodu njegov obstoj?

Pomanjkanje širšega svetovnega obzorja in prevelika politična ekskluzivnost sta dve pomanjkljivosti, ki lahko usodno vplivata na narodni razvoj. Zato si pravilno pojmovane vloge politika v malem narodu ne moremo zamisliti brez one široke razgledanosti, ki lahko vsak trenutek

svari pred nevarnostmi od zunaj, katerim je mali narod tako rekoč stalno izpostavljen, ter brez primerne količine politične strpnosti, ki slehernemu politiku v malem narodu v usodnem trenutku lahko odpre pot do sporazuma s političnim nasprotnikom zaradi varovanja skupnih narodnih interesov pred skupnimi zunanjimi nevarnostmi, obenem pa preprečuje, da bi politična zagrizenost za ceno posebnih strankarskih interesov žrtvovala narodne interese. Samo tako pojmovanje vloge politika in politike v malem narodu lahko odvrne od njega nevarnost, da bi zaradi notranjih političnih razprtij ali nesoglasij v odločilnem trenutku zaigral svojo samostojnost, svojo neodvisnost in svobodo.

Pri malih narodih z veliko državno tradicijo se taka nasprotja med političnimi in nacionalnimi programi ne morejo nikdar pojaviti, pač pa se lahko pojavijo pri narodih, ki niso še našli svoje državne poti. Narodna zrelost se ne meri samo po čujanju narodnih, temveč tudi lastnih državnih »samobitnosti«.

Toda to, kar sem tu napisal glede varovanja narodne celote na zunaj, velja tudi glede varovanja narodne celote na znotraj. Pri tem ne mislim samo na tako zvano »moralo zaledja«, katere gojitev je danes na dnevnem redu kot prva skrb vseh malih narodov na svetu, temveč tudi na vso najvišjo in najpopolnejšo gospodarsko, kulturno in sploh civilizacijsko izrazno silo naroda. Že zgoraj sem poudaril, da se mali narodi ne morejo ponašati s tolikšnim kadrom izbranih strokovnjakov za vsa področja svojega življenjskega udejstvovanja kakor veliki narodi. Zato je blazno, ako poedine politične stranke ali grupacije, kaj še celo borne politične skupine ali politična omizja mislijo, da imajo v svojih vrstah za vsa področja narodnega udejstvovanja dovolj sposobnih strokovnjakov v obliki tako zvanih »garnitur«, ki naj se menjujejo. Brez »izposojanja« resničnih strokovnjakov tudi pri nasprotnem političnem taboru si pravega, kvalitetnega narodnega razvoja na področjih, ki ne spadajo strogo v politiko, sploh ne moremo zamišljati brez škode za vse, kar bi lahko upravičeno označili za svojo narodno samobitnost. Tako ozke, vsem resničnim narodnim interesom nasprotne zamisli se morejo pojavljati samo pri politikih, ki ne poznajo politične strpnosti in ki so brez potrebnih širših obzorij. Taki politiki pa se navzlic svojemu besednemu ponašanju o čujanju »narodnih samobitnosti« ne morejo hvaliti z delom za... »narodov blagor«.

FILOZOFIJA IN SREDNJA ŠOLA

Filozofiranje, raziskavanje filozofskih problemov, je človeku prirojeno in sad te življenjske sile je filozofija. Zaradi tega je filozofija stara kot človeštvo ter je v tem podobna poeziji in religiji. Primitivno je bilo prvotno to filozofiranje in pozno je prejelo svoj znanstveni krst ali ime od grškega duha, nekako 500 let pr. K., po »temnem« filozofu Heraklitu iz Efeza, ki je pomenilo ljubezen do modrosti. Tako je Periklej vzkliknil v svojem žalnem govoru na čast padlim Atencem: Stremimo po modrosti — brez mehkužnosti zaradi modrosti same, brez — koristolovja. Iskati resnico zaradi resnice pomeni filozofijo, ki je stremljenje po izobrazbi in znanosti. Tako je bil Sokrat, ki se je prvi imenoval filozofa (prijatelja znanosti), v svoji skromnosti zares filozof, dasi ga je delfiški orakelj imenoval najmodrejšega med tedanjimi ljudmi. Umel je na pristen način vsakdanji pogovor zasukati k najvišjim vprašanjem sveta in življenja, a kar je še važnejše, svoje življenje je znal dosledno naravnati po svojih naukih, s svojo smrtjo pa je posvedočil veličasten primer svojega plemenitega prepričanja. Nad 2000 let je že minulo od tega dogodka in še vedno živimo v čaru tega edinstvenega moža. Že pri Sokratu zapazimo dvojni pomen filozofije, na eni strani kot čisto znanost ali teorijo, na drugi strani kot življenjsko ali praktično modrost. Sokrat kot filozof je bil velik učenjak, a še večji junak. Ker so filozofski problemi starim Grkom povzročali velike težave in različne rešitve, so filozofi (stoiki in epikureji) po velikem vzponu klasične grške filozofije (za časa Sokrata, Platona in Aristotela) obrnili svoj pogled od teorije na vprašanja praktične življenjske modrosti, da bi v njih našli zadovoljnost in srečo — filozofija je postala praktična veda. Svojo zmoto so kmalu spoznali in iskali rešitve in odrešitve s pogledom kvišku: filozofija se druži z religijo. Filozof je postal — odrešenik. A filozofija se neha tam, kjer preneha hladni razum svoje delo. V srednjem veku je filozofija večinoma imela le podrejeno vlogo; njena naloga je bila, krščanske resnice znanstveno utemeljiti.

Prvotno je filozofija obsegala vso znanost; polagoma se je začela drobiti ter so iz nje nastale razne samostojne panoge ali discipline z lastnimi predmeti in metodami: prirodne in duhovne vede ali kulturne vede. Vsak razvoj gre pa v dveh smereh: a) v smeri večje diferenciacije ali specializacije; b) v smeri sinteze ali asimilacije k skupnosti vseh delov. Tak razvoj pomeni prehod iz nejasne in nedoločene istovrstnosti k določnejši raznovrstnosti. Tako je filozofija matica vseh ved, ki tvorijo skupaj organizem: vsaka veda v njem opravlja svojo funkcijo, raziskuje svoj predmet, a duša tega organizma je filozofija, ki ohrani ves organizem pri življenju, v prvi vrsti kot orodje ali instrument vsakega znanstvenega raziskavanja in morda tudi cilj, h kateremu vse posamezne vede vodijo. Filozofija je osnovna ali te-

meljna veda, kraljica vseh ved. Njen predmet je najsplošnejši, ki ga ne more nobena specialna veda raziskovati. Taki najsplošnejši predmeti so: resnica, bit, vrednota. Zato delimo filozofijo v tri dele, ki obravnavajo te tri najsplošnejše predmete. »Kaj je resnica?« S tem vprašanjem se bavita logika in noetika (spoznavna teorija), ki se skupno imenujeta vedoslovje. Obravnavata pa formalno in materialno stran resnice, ki se odlikuje pred ostalimi vrednotami v tem, da je intencionalna, to se pravi, da si osvaja ali dojema svoj transcendentni predmet. Metafizika raziskuje bit, normativne vede pa vrednote. Trdo zadene metafizika ob religijo v vprašanju: odkod bit? Religija odgovarja kratko: svet je ustvaril vsemogočni Bog, nad vse moder in dobrotljiv. Zaradi tega je svet najboljši. Razum pa zahteva od nas odgovora na vprašanje: odkod pa nepopolnosti na tem svetu. To je znani problem teodiceje. Ker pa odgovori niso enaki ter si celo nasprotujejo, se nam vsiljuje novo vprašanje, ali moremo sploh to vprašanje rešiti, ali moremo sploh spoznati resnico, odkod njena veljavnost, v kakšnem odnosu je vera s spoznanjem. S takimi vprašanji se bavi že noetika z logiko. Končno pa se vprašamo, kakšen smisel ima svet in življenje. Vernik je prepričan, da brez Boga svet in življenje nimata smisla, kakor tudi ni prave morale. To so pa že vprašanja etike v skupini normativnih ved. V novem veku je skoraj z vsakim novim filozofom dobila filozofija novo pojmovanje. Kolikor filozofov, toliko sistemov, je bilo slišati očitkov od vsepovsod. Zaradi pestrosti filozofskih problemov nimamo še dandanes skupne definicije filozofije. Ni še dolgo od tega, da je bilo splošno mnenje, celo med izobraženci in učenjaki, da se je filozofija preživela, da je anahronizem, da je le »izumrla oblika znanosti«, ki spada edino še v zgodovino, a današnja znanost je njena naslednica. Tudi še dandanes trčimo na enaka mnenja sporadično tu in tam, zlasti še v krogih prirodopiscev in tehnikov, dasi sami radi govore o snovi in sili kot edini realnosti, kar je pa tudi že — filozofija. Vendar kljub raznim filozofijam je filozofija ostala »in mora ostati«, ker brez nje ne bi bilo prave znanosti, ne prave kulture. Priznani fizik Hertz je v svoji mehaniki izrazil mnenje, da vsak človek, ki misli, ima in čuti potrebe, katere prirodoslovec navadno zove metafizične. Nič več ni novo, da znanosti napredujejo, in čim bolj napredujejo, tem bolj postajajo filozofske. Izključeno je, da bi se znanosti mogle otresti filozofije. Še bolj pa se čuti preokret v zanimanju za filozofijo, ko je prišlo spoznanje, da kljub sijajnim uspehom prirodnih znanosti in čudovitim izumom v tehniki kljub izrednemu napredku civilizacije ni onega pričakovanega blagoslova zadovoljnosti in sreče v človeštvu, ni pravega napredka, ni prave poglobitve v kulturi.

Kako pa naj tu filozofija pomaga? Kolikor je filozofija stroga znanost, kakor vse ostale znanosti in to je v logiki, noetiki, v psihologiji, — ki sicer stremi po osvoboditvi iz obroča filozofskih ved, — pa tudi v sociologiji,

stremi za resničnim spoznavanjem samega spoznavanja ter spoznavanja našega duha in človeške družbe. Ali filozofija sega še dalje v globine našega duha ter nam odkriva vrednote, ki jih doživljamo in ustvarjamo. Tu je filozofija več kot sama znanost, ki jo vodi razum. V njej se pokaže nov moment: sila ustvarjanja, ki je hčerka božanstvene fantazije in čustev. V metafiziki in v normativnih vedah (etika, estetika) se javlja ne samo naš razum, ampak tudi naše srce. V tem delu filozofije se zaziblje ves notranji človek k poletu: njegov hladni razum se druži s fantazijo ter s toplimi čustvi za nov razmah. Filozofija ni mirna posest zakladov, nego neprestano iskanje in odkrivanje novih biserov-vrednot — za nove generacije. V tem tiči njeno duhovno voditeljstvo. Zaradi tega je razumljivo, da je osebnost filozofa tako prodorna in vzgledna za vsakogar, ki se bavi z njegovimi izsledki in nauki. Filozof živi tako rekoč v svoji filozofiji dalje in dalje, ker pač duh ne umre, to je njegov svet duhovnih vrednot, to je, kar je v njem »žlahtnega«. Goethe je sodil prav, da se mora prava filozofija zaživeti. Iz dveh korenin poganja torej vsa filozofija: iz **razuma** (logos) in iz **srca** (alogos) ter se loči v dve plati: znanstvena in življenjska, teoretska in praktična, pojmovna in svetovno nazorska (celotinska). V znanstveni filozofiji se razum strogo drži svojih mej, da jih ne prekorači; zato je njena vsebina trda in pusta, ki stremi edino k spoznanju resnice. Nekaj drugega je svetovno nazorska filozofija ali kratko **svetovni nazor**. Tu je kraljestvo krilate fantazije, ki skuša razumeti svet in življenje iz enotne osnove in človeku prikazati potrebo za njegovo idealno (vzorno) bivanje na tem svetu. Zaradi tega tvorita zlasti dva problema: o Bogu in nesmrtnosti, osrednji vprašanji, ki se prepletata z raznimi drugimi vprašanji: o kulturi, o avtoriteti in svobodi, o individuu in kolektivu, o smislu zgodovine, trpljenja in greha itd. Znanstvena filozofija služi le resnici, svetovni nazor pa življenju; zanj velja krilatica: kakšen nazor si kdo izbere, zavisi od tega, kakšen človek da je. Svetovni nazor se **doživlja** in se ne more ovreči s stvarnimi razlogi. Star je spor med strogo znanostjo (filozofijo) ter srčno potrebo (svetovni nazor), ki nastane, če prekoračita svoji meji. Znanost ostane okrnjeno delo, nikdar dovršeno, vedno le v razvoju, svetovni nazor pa je enotno zaokrožena celota brez vsake vrzeli in dvomov, je trdna vera v svoje misli in prepričanje, ker hoče biti v življenju udarna in zmagujoča. Svetovni nazor si vse podredi in amalgamira: vse znanosti s filozofijo vred, umetnost in religijo. Zaradi tega je svetovni nazor duhovna tvorba **razuma**, **srca** in **volje**, torej pisana zmes misli, skrivnih želja in hrepenenj, mnogih nad in življenjskih potreb, ki se znanstveno ne dajo kontrolirati. So to le več ali manj verjetne domneve in podmene, ki pa so za pristaša nazora sveto prepričanje, gotovost ali sigurnost. Kjer oko (razum) ne vidi, tam čuti pač srce s svojo logiko.

Zaradi svoje dvojne vloge kot stroga znanost in kot svetovni nazor je filozofija ohranila skozi veke svoje izjemno mesto. Še celo v dobah,

ki so bile filozofiji najmanj naklonjene, je ta obdržala svoje mesto kot splošna veda, kot okvir in osnova specialnim vedam. Če bi specialne vede tudi rešile vsa svoja vprašanja, bi še kljub temu ostali nerešeni osnovni problemi: kaj je resnica, kaj bit in kaj vrednota, kaj danost? Z njimi se se bavi filozofija. Ona skuša dognati zadnjo osnovo vsake resnice, vsakega dejstva, vsake vrednote, vsake danosti. Te osnove so logični principi, osnovne vrednote, osnovna dejstva, elementarne danosti. Zato ne morejo specialne vede mirno živeti in se uspešno razvijati brez filozofije.

Pa ne ozirajte se na ta najbolj zoženi obseg filozofije, je njeno idejno bogastvo ter vzgojna vrednost uveljavila že zgodaj njeno mesto v srednji šoli.

Dandanes so vpeljali filozofski pouk na srednjih šolah že po vseh kulturnih državah, v nekaterih je celo predmet izpraševanja pri višjem tečajnem izpitu. V današnjih časih pa, ko povsod opažamo znake hude in splošne kulturne krize, ki se kaže še posebno ostro v srednji šoli, je nujna potreba, da ne pozabimo na izobrazbeno in vzgojno vrednost filozofije. Kako pa je poskrbljeno s filozofskim poukom na naših srednjih šolah? Gremo li naprej ali nazaj? — Dolgo dobo let še pod Avstrijo se je filozofija poučevala kot propedeutika v zadnjih dveh gimnazijskih razredih po dve uri na teden, in sicer v VII. logika, v VIII. pa psihologija. V Srbiji so pa učili etiko. V svobodni Jugoslaviji je takoj nastopila ta izprememba, da sta oba predmeta zamenjala vrstni red, s čimer je bila važna stvarna napaka odpravljena. Reforma je šla dalje v ugodni atmosferi, da se je propedeutika razširila v »osnove filozofije«, kar je bila važna pridobitev. Ta napredek v srednješolski filozofiji bi gotovo žel vse simpatije šolnikov in prave uspehe pri učencih, če bi se bilo dvoje ali troje upoštevalo. Z »Osnovami« je bila podana široka podlaga za resničen pouk filozofije, sama propedeutika pa le odpira vrata k dohodu filozofije. Obseg filozofije je velik: Cela množica raznih filozofskih problemov stopa na plan v raznih strokovnih vedah. Najenostavneje bi bilo, če bi se obravnava teh problemov bila prepustila posameznim strokovnim učiteljem v višjih razredih srednje šole. To se pa ni zgodilo. Zaradi tega je bil učitelj filozofije v VII. in VIII. razredu v pičlo odmerjenem času preveč obremenjen s snovjo, ki bi mu bilo po primerni predpripravi mladine in s sodelovanjem strokovnih učiteljev izdatno olajšano delo: strnil bi že drugod pridobljeno znanje v celoto. Tako pa je bil navezan samo nase. Torej se izoblikuje prva zahteva po reformi. Vsak srednješolski profesor si naj pridobi primerno znanje o filozofskih problemih, ki zadevajo njegovo stroko. Prirodopisec in prirodoslovec, matematik in filolog, historik in geograf, pa tudi veroučitelj si morejo to znanje pridobiti s posebnim študijem na vseučilišču. Zaradi tega pa bi na vseučilišču bila potrebna posebna predavanja v ta namen. Na ta način bi se filozofski pouk brez vsake pomnožitve ur z dobro pripravljenimi profesorji razširil na vse višje razrede. Druga

pomanjkljivost reforme z »Osnovami« pa je bilo pomanjkanje primerne učbenika. Imeli smo le Očrt psihologije in Logiko, torej le propedeutiko, nikakor pa ne »Osnov« filozofije. Oba učbenika pa še kažeta to slabo stran, da sta brez vsake zveze med seboj. Učbenik »Osnov« bi moral biti iz enega liva ter enotno povezan z ostalimi predmeti. Vsa njegova vsebina pa v naravni obliki ter v živem odnosu do samega življenja. Končno pa bi še bila potrebna na vseučiliščih preosnova filozofskih **izpitnih skupin** v tej smeri, da si kandidat čiste filozofije izbere sam kateri koli drug predmet kot stranski predmet. Zaradi navedenih pomanjkljivosti ni uspela sicer dobro mišljena reforma filozofskega pouka na srednji šoli. Nova reforma je potisnila filozofski pouk v srednji šoli zgolj v VIII. razred z dvema urama tedensko. Ker pa v tem pičlem času niti najmanj ni mogoče prikazati filozofskih problemov v primerni luči, so se »Osnove filozofije« zamenjale s staro propedeutiko. Na ta način smo v filozofskem pouku napravili velik korak nazaj v škodo mladine, še posebej v današnji kritični razdvojeni in razdrapani dobi. Zopet stojimo pred vrati filozofije in povrh še borno pripravljene za vstop v bogato njeno zakladnico. To je današnja situacija filozofskega pouka na srednji šoli. Ne preostaja nam drugega, da pouk »reformiramo nazaj« k »Osnovam filozofije« v 7. in 8. r. ter odpravimo navedene napake. Torej nazaj k starim pravicam filozofskega pouka! Razširimo in poglobimo ta pouk, postavimo ga zaradi zvez v središče vseh srednješolskih predmetov, kakor zahteva ugled filozofije zaradi njene izobrazbene in vzgojne vrednosti! Uspeh ne more izostati, ker filozofija vpliva neposredno na nas, na našo notranjost ter nam more v marsikaterih težavah in stiskah pomagati. Spoznavaj samega sebe, svojo okolico, življenje, kar je prvi pogoj za pravilno ravnanje. Poglobljeno samospoznanje dvigne našo samozavest in zaupanje vase tudi v težkih prilikah, da ostanemo s hladnim razumom gospodarji nad notranjimi viharji in strastnim kipenjem. Stari grški filozofi niso zastonj cenili ataraksijo (brezstrastnost, vzdržnost), ter so videli v njej bistveno potezo vsakega filozofa. Filozofiranje nas napravi notranje gibčne in lahne, sprosti naš čut za svobodo in odgovornost, da s trdnimi sklepi otremo naš čolnič pogube in zaplovemo v lepšo bodočnost. Če pa moremo pomagati sebi, potem znamo pomagati tudi drugim z nasvetom, da celo voditi druge. Tako je smatral Platon le filozofa vrednega, da vlada drugim. Pokojni Masaryk je v svojem življenju Platonovo misel uresničil. Mirna in hladna razsodnost, uvidevnost in preudarnost bi nas ohranila pred prenačljenimi sklepi in nam olajšala pošteno poravnavo v sporih. Podobne razmere kakor se dogajajo v življenju posameznikov, najdemo tudi pri narodih in državah. Koliko gorja bi prihranili državniki svojim narodom, če bi se znali obvladati, če bi jih dičila mirna filozofska ali stoična preudarnost! Znani nemški filozof A. Messer piše v svoji knjigi »Filozofiji življenja« iz leta 1931 sledeče na str. 30: »Često moramo s težko zaskrbljenostjo gledati, da se

danes dela politika ne samo od ljudske mase, temveč tudi od tako zvanih »voditeljev« bistveno iz čustvenih in afektnih razlogov, in da je malo opaziti treznega pogleda za istinitost, za to, kar se da v njej doseči, in za posledice svojega govorjenja in ravnanja.« Tudi Bismarck podobno sklepa svoje spomine »z zaskrbljenim pogledom v bodočnost« ter pravi: »Naloga politike je, kolikor mogoče pravilno predvidevati to, kar bodo drugi ljudje pod danimi razmerami storili. Ne morem se izogniti vznemirjajočih vtisov, če pomislim, v katerem obsegu so za to potrebne lastnosti izgubili naši vodilni krogi.« In Messer tem besedam še dostavlja: »Koliko bolj moramo danes, filozofsko mirnost, stvarnost in potrpljenje svojemu narodu in njegovim voditeljem želeči!« Taka razmišljanja bi tudi nam mnogo koristila.

S predlagano reformo bi rešili stari spor zaradi filozofskega pouka v srednji šoli. Dvoje, oziroma troje načinov filozofskega pouka se je v srednji šoli preizkušalo. Prvi je ta, da tvori filozofski pouk poseben obvezni predmet. Imenujemo na način **sistematski pouk**. Zopet drugi se ogrevajo le za **sporadičen** pouk, kakor prilike nanesejo v posameznih strokovnih predmetih, ne da bi bila filozofija poseben predmet. Končno je jasno, da je možna **sinteza obeh** prvih načinov, ki kaže seve prednosti obeh. S predlagano reformo bi se uveljavil tretji način kot najpopolnejši. Ves pouk pa bi se moral vršiti poleg tega še na seminarski način v pogovoru učitelja z učenci. Zahtevati na izust naučeno znanje bi ne bilo v korist, ker bi marsikaterega samostojnega učenca odvrnilo od zanimanja za filozofijo. Podobno elementarno filozofiranje, kakor ga baš naletimo včasih pri preprostih ljudeh, bi moglo služiti za primer učitelju. Kako pa naj učitelj ravna, če pri obravnavi kakega filozofskega problema trči na več možnih rešitev, kar je običajno. Ravno zaradi tega se je očitalo filozofiji, da se ne da učiti, ker obstojajo razni sistemi, razne rešitve, razna stališča ali vidiki. V takih primerih naj bo učitelj skrajno previden. Ni glavno cilj, ampak **delo k cilju**. Ne svoje lastne filozofije, pa tudi ne posebnega vzorca kakega filozofskega sistema ne sme učencu vsiljevati ter ga smatrati za edino zveličavnega. Mladina sama naj izbira svobodno, sama se naj odloči. Pogovor z učenci bo dal priliko učitelju, učence bolj spoznati, kakor tudi imajo učenci priliko, medsebojno se spoznavati in ceniti ter spoštovati **kot pošteni iskalci resnice**, kot nosilci določenih vrednot. Med njimi se lahko razvije pravo prijateljstvo in tovarišstvo. Učenci pa bodo takega učitelja, ki jim ne vsiljuje svojih ali tujih nazorov, še posebej vzljubili in spoštovali, a sam učitelj se bo veselil iskrenih učencev ter jih še bolj vzljubil. Učitelj te vrste bi bil vzgleden voditelj mladine, o njem bi veljale besede Gorkega: »Tisti, ki ljubi, uči.«

Strnimo sedaj predloge za reformo filozofskega pouka v naslednjih točkah:

1. Filozofski pouk v osnovah, ki bi poleg propedeutike vseboval še razne

filozofske probleme, se naj uvede kot obvezen predmet v 7. in 8. razred srednjih šol, po dve uri na teden. V 7. razredu se naj učita splošna psihologija in logika, v 8. razredu pa naj se strnejo filozofski problemi v celoto ter organsko povežejo z ostalimi srednješolskimi predmeti. V 7. razredu bi se na realnih gimnazijah pridobili ti dve uri od higiene in telovadbe, ki bi se črtali iz 7. razreda. Enourni predmeti namreč ne zaležejo in so brezuspešni, kar bo potrdil vsak izkušen srednješolski učitelj. V klasičnih gimnazijah bi se našel ta izhod, da bi se enourni zemljepis črtal iz 7. razreda, drugo uro pa bi odvzeli latinščini ali grščini, ki bi zaradi tega prav nič ne trpeli, ker je itak klasičnemu pouku potrebna filozofija. Na ta način bi se izognili popolnoma pomnožitvi ur in novi obremenitvi mladine. Še posebej je treba pouka v filozofiji na realkah kot dopolnitev k pretežnemu poučevanju realističnih predmetov.

2. Vsi srednješolski profesorski kandidati se morajo izkazati s primernim znanjem filozofskih problemov svoje stroke. To znanje naj v višjih razredih uporabijo, ko nanesejo prilike.

3. Na vseučiliščih naj se v ta namen uvedejo primerna predavanja o filozofiji na srednji šoli. Izpitni skupini za čisto filozofijo kot glavnim predmetom naj se pridruži stranski predmet, ki naj si ga izbere vsak slušatelj sam.

4. Enoten učbenik iz enega kova za srednješolsko filozofijo za oba višja razreda, ki bi vseboval splošno psihologijo in logiko ter primerno izbiro ostalih filozofskih problemov v organski celoti.

5. Za poglobitev pouka bi bile primerne neobvezne seminarske vaje za 7. in 8. razred.

6. Stremi naj se za ciljem, da postane filozofija kot središnji predmet tudi izpitni predmet pri višjem tečajnem izpitu.

Če bi izvršili vse predloge, ne more izostati uspeh. Iz srednjih šol bi prihajal nov rod, filozofsko naobražen, bolj vzgojen, bolj značajan, ki bi prinašal v naše narodno življenje več kulture duha in srca.

DR. SVETOZAR ILEŠIČ:

RUMUNSKI PROBLEMI: BESARABIJA

Naša severovzhodna sosedna Rumunija je danes med onimi državami, ki stoje v ospredju svetovnega zanimanja. Dnevno časopisje nas skoraj vsak dan spominja z naslovi, kakor so Dobrudža, Besarabija, Transilvanija, Črno morje, rumunski petrolej in podobno, na politično-geografske probleme, ki se domala vsi neposredno in v izdatni meri tičejo Rumunije.

Velika Rumunija, kakor nam jo je ustvarila svetovna vojna, je na zunaj država idealne oblike. Ali v vsej svoji fizikalno-geografski izobliki, pa v

narodnostni in socialni strukturi prebivalstva, zlasti pa še v svojem politično in gospodarsko geografskem položaju skriva nebroj nevarnosti za svoj obstoj in za svojo neodvisnost. Njeno ogrodje in hrbtnico tvori gorska vrsta Karpatov, ki jo po pravici pogosto imenujejo osrednjo rumunsko trdnjavo. Res je to gorovje bilo od nekdaj jedro in izvor vse življenjske moči rumunskega naroda. Ta narod, po svojem poreklu in naravi izrazito pastirski narod, se je od vsega početka najstanovitneje zasedel ravno v Karpatih, odkoder je gonil svoje črede na sezonsko pašo v obrobno gričevje, v ravnine in doline. Šele kasneje se je v teh nižjih predelih tudi za stalno naselil. Posebno intenzivno je že kmalu naselil prisojne gričevnate predele na prehodu od Karpatov v nižino ob spodnji Donavi, ki se nazivajo z značilnim slovanskim imenom *Podgorja* in predstavljajo razen Karpatov samih najčistejše rumunsko etnografsko ozemlje. Tod so tudi nastali prvi zametki moderne rumunske države, namreč kneževini *Moldavska* in *Vlaška*, ki sta se šele kasneje razširili v obdonavsko, t. zv. *Vlaško nižavje*, dotlej le redko naseljeno in zato danes prav tako razmeroma čisto rumunsko etnografsko ozemlje. Rumunski živelj se je zgodaj za stalno pomaknil tudi proti severozapadu v pokrajino med Karpati in panonsko obdonavsko nižino, t. zv. *Transilvanijo*, ali kakor jo Rumuni imenujejo: *Ardeal* (Erdeljska).

Ali valovi, ki so se spustili s karpatske trdnjave na vse strani, niso povsod zadeli na gladke struge, niti na prirodne pregraje, ki bi jih ustavile na izrazitih, po naravi začrtanih linijah. Le na jugu jim je postavila dovolj dobro utemeljeno ločnico *Donava*, s svojim visokim bregom na bolgarski strani ter z obsežnim močvirnim nižavjem (t. zv. *Balto*) na rumunski strani. Ali že tam, kjer *Donava* še enkrat zavije na sever, da se nato obrne proti svojemu izlivu v *Črno morje*, je stvar bolj problematična. Tu so rumunski pastirji že od nekdaj prestopali tudi *Donavo* ter pasli svoje črede po *Dobrudži*. To je prva izrazito problematična točka rumunske narodnosti in tudi državne meje. Na vzhodu so Rumuni prodrli do *Dnejstra* in še preko njega. *Dnjester* ima tu enake lastnosti dobrega obmejnega pasu, kot smo jih omenili pri *Donavi*. Ali vsa ta pokrajina med *Prutom* in *Dnjestrom*, danes znana pod imenom *Besarabija*, je na široko odprta proti severu, ter je s sosednjo *Bukovino* izrazita pokrajina prehodov in stikov: druga boleča točka rumunske narodnostne in državne meje. In končno *Transilvanija* ali *Erdeljska*, čeprav deloma ločena od panonskega nižavja po osamljeni gorski gmoti *Bihor*, vendar ob vseh dolinah na široko odprta na zapad. Tu je rumunska narodnostna meja najmanj izrazita, najmanj ustaljena in najmanj odporna. Tu so tudi rumunski naselitveni valovi že od početka zadevali na sistematično nemško in madžarsko kolonizacijo, ki je imela namen, zavarovati karpatsko mejo proti vdorom vzhodnih narodov, sprva *Tatarov* s severovzhoda, kasneje *Turkov* z jugovzhoda.

Rumunija skriva torej v sebi usodno politično-geografsko potezo: to je

zemlja, ki ima svojo trdnjavo v sredini namesto ob mejah, ter zemlja usodnih stikov srednje Evrope, Balkana in evropskega vzhoda, ali kakor to označuje že stara rumunska kronika z značilnimi besedami: »dežela na potu vseh nadlog«. Ta kočljivi politično-geografski položaj še močno poslabšajo gospodarsko-geografski momenti. Rumunija ima namreč nesrečo, da so osnove njenega gospodarskega življenja tako vsestransko bogate, vrh tega pa še v taki meri neizrabljene, da tvorijo živo vabo vsem svojim kulturnim prijateljem z zapada in severa. To so agrarni proizvodi, gozd, zlasti pa petrolej. Končno ne smemo prezreti, da drži Rumunija v svojih rokah ustje Donave, največje in najprometnejše evropske celinske vodne poti. Rumunija se je v borbi za ustje Donave tako rekoč rodila in ne bilo bi čudno, če bi zaradi tega vprašanja tudi umrla. Zasnutka današnje Rumunije, kneževini Moldavska in Vlaška, bi po krimski vojni, ki se je l. 1856. končala nesrečno za Rusijo, ne dosegli popolne samostojnosti in se ne bi združili, če ne bi tega pospeševale zapadne evropske velesile v strahu nad premočnim ruskim vplivom na dunavskem ustju.

Naša izvajanja pa ne bodo posvečena tem splošnim problemom Rumunije, temveč onim spornim obmejnim področjem, kjer danes Rusija, Madžarska in Bolgarija postavljajo vprašanja narodnih manjšin, katerih pomembnost seveda še stopnjuje splošen apetit velikih sil po rumunskem ozemlju ali vsaj po njegovem prirodnem bogastvu. To so vprašanja Dobrudže, Besarabije in Transilvanije. Sliko Dobrudže in njenih problemov smo podali v »Misli in delu« že lani (št. 8—9). Ne bo odveč, če si osvežimo sliko tudi za ostali dve področji. Videli bomo, da je tam rumunsko stališče neprimerno bolj upravičeno. Najprej naj pride na vrsto Besarabija, ki je ravno te dni znova prišla na dnevni red v uradni izjavi sovjetskega državnika.

Ime Besarabija nam danes pomeni vso zemljo med Prutom in Dnjestrom od Bukovine navzdol. Ali v tem pomenu se ime uporablja šele, odkar je to ozemlje l. 1812. postalo za dobro stoletje ruska posest. Prvotno je ves ta predel tvoril vzhodno Moldavsko. Ime Besarabija je tam v 15. in 16. stol. pomenilo vso pokrajino ob spodnji Donavi, kjer je gospodovala dinastija Besaraba, ter se je šele kasneje preneslo na Besarabijo v današnjem smislu, pa tudi to samo za njen južni del, to je za ravninske stepe med ustjem Donave in izlivom Dnjestra, ki so znane tudi pod turško-tatarskim imenom Budžak.

Besarabija je po večini svojega prebivalstva kot po svojem zgodovinskem razvoju pretežno rumunska zemlja. Šele l. 1812. je prišla pod močan vpliv ruskega vzhoda. Ali Rusija je v krimski vojni l. 1856. znova izgubila njen južni del, ki je bil prisojen Moldavski. Karakteristična je utemeljitev te spremembe v določbah pariškega miru: osigurala naj bi svobodno plovo po Donavi. To nam priča, da je borba za Besarabijo že od davna borba za ustje

Donave, odnosno proti ruskemu vходу na Balkan. Po rusko-turški vojni l. 1878. je sicer Rusija pridobila nazaj vso Besarabijo, za kar je odškodovala Rumunijo z dodelitvijo od Turkov osvobojene Dobrudže, a izgubila jo je zopet po svetovni vojni, odnosno po revoluciji; takrat se je Besarabija najprej proglasila za samostojno republiko, potem pa je njena revolucionarna narodna skupščina, t. zv. Sfatul tarii proglasila priključitev k Rumuniji (27. XI. 1918). Sovjetska Rusija temu aktu osporava pravnoveljavnost ter smatra Besarabijo za svoje interesno področje še danes.

Narodnostna sestava besarabskega prebivalstva v dobi, ko jo je l. 1812. zasedla Rusija, nam je le malo znana. Zdi se, da je bila večina srednje Besarabije že takrat naseljena z Rumuni, ki so od davnine vodili svoje črede s Karpatov sem na zimsko pašo ter se kasneje tu tudi za stalno naselili. Jugovzhodni del ob Črnem morju pa je bil še zelo redko naseljen. Rusi so pričeli kmalu z živahno kolonizacijo ruskega, nemškega in bolgarskega prebivalstva; značilna so imena glavnih tedanjih agrarnih kolonij, ki vsa spominjajo na napoleonske vojne: Leipzig, Kulm, Berezina, Feršampenuaz itd.; celo naselbino z imenom Pariz najdemo sredi puste besarabske stepe. Ta južni del Besarabije je bil že dotlej na stalni poti narodov iz južnoruskih step na Balkan ter zato, prav kot sosednja dobrudžanska obala, od nekdanjega mozaik najrazličnejših, v velikem delu arhaičnih narodov, katerega pestrost je samo stopnjevala novejša kolonizacija, najprej z ruske, nato pa z rumunske strani.

Točno sliko o narodnostih v Besarabiji je zaradi nezanesljivosti statistik še danes težko podati. Glavne poteze pa so naslednje. Večina je nesporno rumunska; po uradnih navedbah tvorijo Rumuni več ko dve tretjini, ter celo po kritičnih precehitvah francoskih poznavalcev ne mnogo manj od dveh tretjin (okr. 1.800.000 od 3 milijonov celotnega prebivalstva). To so pristni Rumuni, Moldavci, stari doseljenci z zapada, ki tvorijo kompaktno podeželsko prebivalstvo zlasti v srednjem delu Besarabije. Rumunska naselitev sega tudi preko Dnjestra, kjer je v nekdanji sovjetski Moldavski republiki tvorila 30 odstotkov prebivalstva. Zelo krepko, strnjeno in vitalno narodno manjšino v Besarabiji tvorijo Ukrajinci, približno 300.000. Naseljujejo predvsem skrajni sever (v okrožju Hotin 53 odst.), kjer so nadaljevanje podolskih in bukovinskih Ukrajincev. Ruska okupacija pa je razširila ukrajinski element v posameznih skupinah v severni Besarabiji ter celo na skrajnem jugu, ob morski obali. Druga, zelo krepka skupina so, kakor že v Bukovini, židje, ki jih je nad 300.000, od tega blizu polovica po mestih. To so, kakor povsod v vzhodni Evropi, predvsem mali trgovci in obrtniki, prebivajoči v malih mestecih in trgih, kjer tvorijo često do tri četrtine prebivalstva. Podobno je omejena skoraj le na mesta ruska narodna manjšina. Število Rusov je težko ugotoviti, ker jih je predvojna ruska statistika mešala z Ukrajinci, po vojni pa se je njihovo število spričo

močne emigracije nedvomno znatno zmanjšalo, pa tudi asimilacijska politika rumunske države je najostreje naperjena proti njim. Rumunski statistični podatki jih cenijo na 75.000, od tega skoraj polovica v mestih. Ali mnogo večji kot njihovo število je njihov vpliv v javnem življenju ter zlasti v licu besarabskih mest, danes seveda mnogo manj kot pred vojno, ko je bilo vse uradništvo in vsa velika trgovina v ruskih rokah. Vendar je še danes raba ruskega jezika mnogo močnejša, kakor bi se to skladalo s številom ruskega prebivalstva. Ruski jezik velja med meščanstvom, tudi med židovskim, za jezik boljših krogov. Značilna je narodnostna mešanica največjega besarabskega mesta Kišinau, kjer pripada približno po ena tretjina ruskemu, židovskemu in rumunskemu prebivalstvu. Tudi pristaniško mesto Četatea Alba (prej v Rusiji Akerman, na ustju Dnjestra) je rumunsko samo po imenu, po prebivalstvu pa pol rusko, pol židovsko. Še bolj nerumunsko je staro trdnjavsko in trgovsko mestece Hotin ob Dnjestru z židovskim, ruskim in ukrajinskim prebivalstvom.

Nenavadno močno narodno manjšino tvorijo v Besarabiji še Bolgari, ki jih bolgarski viri navajajo do 400.000, ki jim pa moremo po kritični primerjavi različnih cenitev prisoditi nekako število 150.000 do 200.000. Velike razlike v cenitvah prihajajo tudi od tega, ker je včasih težko ločiti med pravimi Bolgari in t. zv. Gagauzi, t. j. turško-tatarska narečja govorečim ljudstvom pravoslavne vere, ki jih je povsod tod ob Črnem morju, od severne Bolgarije do Dnjestra še nenavadno mnogo ter so v marsičem zelo sorodni Bolgarom. Bolgari so bili naseljeni v Besarabiji že v 18. stoletju. Glavna njihova naselitev pa pada v dobo po ruski zasedbi l. 1812: takrat se je mnogo turškega prebivalstva odtod zateklo preko Donave v tedanjo Turčijo, medtem ko so številni bolgarski begunci sledili ruski vojski vse do Besarabije. Besarabski Bolgari zavzemajo sklenjeno ozemlje znatnega obsega v južnem delu dežele tik za Donavo ter so skoraj v neposrednem stiku z Bolgari severne Dobrudže. Njihovo središče je mesto Bolgrad. Njihov položaj je danes precej poslabšan, ker so uživali pod Rusijo znatne privilegije, zlasti kulturno, danes pa vodijo Rumuni proti njim asimilacijsko politiko. Značilno je, da predstavlja bolgarski element — poleg nemškega — na besarabskem podeželju najkulturnejši tip z najvišje razvito agrikulturo, spominjajočo na tradicionalno bolgarsko vrtnarstvo, pravi kontrast še na pol pastirskemu moldavskemu kmetu. Nemška manjšina šteje ca. 70.000 ljudi, predvsem zopet na področju etnografskega mozaika južne Besarabije. Po izvoru so to večinoma doseljenci iz nemškega jezikovnega otoka na Volgi, ali pa iz nekdanjih ruskih delov Poljske. Izmed manjših, starih narodnostnih skupin v tej obmorski mešanici naj omenim še okr. 10.000 Grkov, ki predstavljajo morda najbolj avtohtono prebivalstvo v Besarabiji, saj prebivajo tod zdržema še izza časa važnega grškega pristanišča Tyrasa in poznejšega bizantinskega Mavrokastrona, ki sta bila oba na mestu današnje

Çetatee Albe. So izključno trgovski element, ki je v južni Besarabiji močno konkuriral židovskemu zlasti v turški dobi, ko ga je carigrajska porta povsod in vedno favorizirala. Nadalje je omeniti še močan ciganski delež (okr. 50.000), pa armenske trgovce, zlasti v Çetatei Albi, ter končno nekaj tisoč t. zv. Lipovanov, od carskega režima preganjane ruske verske sekte, po poklicu ribičev, ki jih najdemo tudi še ob ustju Donave. V podrobnostih pa s tem ta nenavadna zmes še ni izčrpana, saj imamo na ustju Dnjestra celo vinogradniško kolonijo francoskih Švicarjev.

Stališče državnega rumunskega naroda napram manjšinam je v Besarabiji sila težavno. Narodne manjšine so preveč številne ter teritorialno preveč strnjene, da bi jih mogla večina asimilirati. Razen tega so tod Rumuni skoraj le primitivno kmečko prebivalstvo, od katerega je še danes nad 80 odst. nepismenih. Tudi med samim kmečkim prebivalstvom je rumunski kmet socialno najšibkejši in kulturno najbolj zaostal. Ni čuda torej, da je asimilacijska moč Rumunov v Besarabiji kaj majhna, zlasti ker je Bukarešta prisiljena pošiljati tja najslabše in najmanj solidno uradništvo, ker drugačnega nima dovolj na razpolago. V socialnem oziru je še dostaviti važno ugotovitev, da je tudi tu kakor v Transilvaniji in Dobrudži radikalna rumunska agrarna reforma iz l. 1921. bila po svoji naravi naperjena proti narodnim manjšinam, ki jim je skoraj izključno pripadala velika zemljiška posest. Do agrarne revolucije, ki jo je prinesla odcepitev od Rusije, je 2.800.000 ha pripadalo veliki in srednji posesti, dočim je samo 626.000 ha, torej več kot štirikrat manj, bilo v rokah malih kmetov (pod 10 ha). L. 1920. so bila razlaščena vsa posestva nad 100 ha in razdeljena v deleže od 6 do 10 ha, v skupnem iznosu 1.492.000 ha. Pri tem je bila prizadeta predvsem velika ruska aristokracija, ki je imela tu še mnogo večjo gospodarsko superiornost kot v ostali Rusiji, saj je nekaj rodbin politično in socialno obvladalo vso deželo. Od 43 odst. vse obdelane zemlje, kolikor je je bilo prej v nekmetskih rokah, je celih 40 odst. prišlo v kmetske roke, kar seveda ni moglo pripomoči k prijateljstvu med starimi in novimi gospodarji.

Preostaja nam še ogledati si stališče Besarabije v splošno gospodarskem oziru. Po svoji narodi je pokrajina povsem agrarna, ali nikakor ne tako enolična, kakor si jo po navadi predstavljamo. Južni del, Budžak, je izrazita stepa, kjer je bila vse do kolonizacije 19. stol. doma samo živinoreja ter ob obali ribištvo. Proti severu je poljedelska izraba tal vedno bolj intenzivna, poleg vinograda pa ima tu važno vlogo še gozd. Danes je seveda tudi južna Besarabija s svojo rodovitno črno zemljo prava žitnica. Vsekakor tvori dežela v že itak močno agrarni Rumuniji najbolj agrarno pokrajino. To nam kaže izredno visoki odstotek obdelane zemlje (59 odst. celotne površine) in kmečkega prebivalstva (83 odst. vsega prebivalstva). Zastopniki ruskih aspiracij poudarjajo, da je Besarabija kot žitnica prišla mnogo bolj do veljave v bivši Rusiji, kar do neke mere ustreza resnici. V dobi od 1903 do

1913 je Besarabija pridelala 38% pšenice, 60% rži, 178% ječmena in 9% ovsa nad lastno uporabo. Vse to se je izvažalo v Rusijo v zameno za industrijske proizvode. Res je tudi, da je Besarabija v precejšnji meri tvorila zaledje pristanišču Odesi. Nadalje je izven dvoma, da je nova rusko-rumunska meja na Dnjestru, ki je bila še do nedavna izrazita mrtva meja s pretrganimi stiki in porušeni mostovi, povsem ustavila transport žita in lesa po reki ter povzročila, da je pristanišče ob ustju Dnjestra, Çetatea Alba, še bolj omrtvelo, kakor je bilo spričo bližine Odeze ter pristanišč ob ustju Donave že poprej.

Na drugi strani pa ne smemo pozabiti, da je posest Besarabije nujna za onega, ki poseduje ustje Donave, torej za Rumunijo. To iz dveh razlogov: najprej kot strateško zavarovanje Donave in njenih pristanišč, potem pa kot njihovo gospodarsko zaledje. Zlasti odkar se je izvoz petroleja in žita iz južne Rumunije usmeril na Konstanco, je besarabski izvoz življenjskega pomena za obstoj donavskih pristanišč Braile in Galaca. Ko se bodo prometne zveze zgradile prikladno novim razmeram, bo spodnja Donava brž postala za Besarabijo to ali še več, kakor je bila svoj čas Odesa. Koliko pa bo besarabsko gospodarstvo moglo v Rumuniji obdržati ali celo izboljšati gospodarsko vlogo, ki jo je imelo v Rusiji, pa danes še ne moremo presoditi.

O B Z O R N I K

Kdo je odgovoren?

Intelektualec in ugleden javni delavec »od nekod iz naše države« se mi je pred kratkim pritoževal o razmerah, ki vladajo v enem delu Jugoslavije, odkar si tam odgovorni činitelji prizadevajo, da bi si po svoje izgradili svoj ožji dom. Tudi on je še do pred kratkim — vsaj po svojih besedah — stal v političnih vrstah teh odgovornih činiteljev in jih podpiral v njihovih prizadevanjih za čim večjo samostojnost. Sedaj pa mi je takole tožil: »Narod ni zadovoljen. On ima vtis, da se v novih, samostojnejših razmerah ni prav nič spremenilo, zlasti pa, da se njegov splošni, v prvi vrsti gospodarski položaj ni prav nič izboljšal. Ljudje so nezadovoljni in pravijo, da delajo oni, ki so sedaj prevzeli odgovornost za razvoj, isto, kar so poprej delali 'oni tam doli'... Ista je pot, iste so metode, prav tako negativni pa rezultati. Nezadovolj-

stvo v množicah narašča in zdi se, da je brezbržnost za vse, kar je v zvezi z narodno obrambo, največja... Narod je apatičen in se ne bo za nič več boril...«

Tako, podobno in še drugače mi je tožil moj znanec, ugleden javni delavec in intelektualec »od nekod iz naše države«. (Kraj in oseba sta tu povsem postranskega pomena.) Poslušal sem ga z zanimanjem, čeprav mi je bilo marsikaj že znano, kar mi je pripovedoval. Na koncu pa sem si dovolil nekaj vprašanj: Kdo pa je odgovoren za vse to, kar mi pripovedujete? Kdo bo jutri kriv, ako bo narod, kakor pravite, apatičen in povsem brezbržen glede narodne obrambe? Vi dolžite režim, sistem, ljudi, ki so na oblasti, skratka one, ki so prevzeli odgovornost za novo politiko, za svoje napore, da vam izgrade novo življenje, ki ste ga vi vsi sami želeli. Priznam, da so mogle v tem pogledu nastopiti težave, o katerih mi

pripovedujete, saj gre za prehode iz enega v drugo življenje in so pretresi, nesporazumi ali razlike v gledanjih naravna stvar. Toda ali ni vse to vaša notranja, domača zadeva? Ali se more nezadovoljstvo v teh domačih zadevah stopnjevati tako daleč, da bi zaradi tega nastala v narodu apatičnost glede njegove obrambe, apatičnost, ki bi šla lahko tako daleč, da bi jo kdor koli v ozadju izkoriščal v svoje temne, neznanne namene? Ali ne bo končno prav vaša inteligenca odgovorna, ako se vaši notranji spori razvijejo do takšnih nesmislov in zablod? Ali tako zvana »narodna inteligenca« ne greši, ko dopušča, da gre demagogija med narodom tako daleč, da domača nesoglasja ubijajo narodovo odpornost navzven? Ali se more taka inteligenca sploh ponašati s tem, da brani narodne interese? Ali ni nasprotno prav njena dolžnost, da taki demagogiji med narodom napravi konec? Pravite, da je to težko, ker da je narod po raznih geslih že preveč zastrupljen. Toda vi dobro veste, da se med narod lahko hodi z zdravimi in nezdravimi gesli in menda mi ne boste oporekali, da je dolžnost prave narodne inteligence, ki ji je usoda naroda prva skrb, vendarle ta, da hodi med narod z zdravimi gesli. Zato je po mojem vaša in samo vaša krivda, ako dopuščate obrambni defetizem množic. Drugače bi si moral misliti, da tudi vi ne mislite več »narodno«, dasi mi je znano, da vam je bil vaš »narodni program« v borbi do srede lanskega leta zelo pri srcu... Ne bi vam hotel — niti vam osebno, niti vašim sodelavcem na terenu — delati krivice, toda inteligenca, ki v tako težkih časih, kakor so današnji, dopušča razdiralno delo neodgovornih elementov med narodom, ne zasluži naziva »narodne« inteligence, ali pa je ves njen tako zvani »narodni« program bil in je še vedno samo krinka za kake druge špekulacije, ki so izven resničnih narodnih interesov, znabiti celo za kake ideološke ali druge spletke sumljivega izvora in še bolj sumljivih smotrov...

Tako nekako sem postavljajl vprašanja in z zanimanjem pričakoval odgovorov nanje. Teh ni bilo veliko. Ome-

jevali so se na zagotavljanja, da prava narodna inteligenca zares ne more in ne sme misliti in delati drugače kakor »narodno«. Čutil pa je, da spričo vsega, kar mi je povedal o razmerah v svoji ožji domovini, zares ne more drugega, kakor da z menoj vred postavi vprašanje, ki velja v podobnih prilikah in razmerah ne glede na kraj in osebe: **Kdo je odgovoren za narodovo apatičnost v splošnih narodnih, zlasti obrambnih zadevah, ako je izvor te apatičnosti samo v notranjih, domačih nesoglasjih?**

Na ta razgovor sem se spomnil, ko sem v »Varaždinskih novostih«, organu dr. Hinka Krizmana, člana vodstva SDS, čital pred kratkim o delu intrigantov na Hrvatskem. V članku so bile tudi naslednje besede: »Narodne vrste so še složne in enotne. Na poslu pa so že intriganti, ki skušajo narod zapeljati... Tako se sistematično pripravljajo pot sovražnikom naše narodne svobode... Te intrigante, plačane s tujim denarjem, je najlažje spoznati po tem, da neprestano govoričijo o svojem **hrvatstvu** in da se predstavljajo ljudstvu kot edini pravi **Hrvati**. Pri tem proglašajo vse druge za **izdajalce Hrvatov**.« (Podčrtal pisec.)

Med »narodno« inteligenco ti ljudje gotovo ne spadajo. Zato pa se za resnično narodno inteligenco postavlja tudi v tej zvezi vprašanje: Kdo je odgovoren? Ni namreč vse narodno, kar se skriva pod »narodno samobitnostjo«. Vprašanje odgovornosti za narodov razvoj se očitvidno s samobitnostjo še ne neha... Nasprotno, šele tedaj se pojavi v vsej svoji težini.

Verko

Nova faza vojne

V letošnjem marcu napovedovana presenečenja so izostala, prinesel pa nam jih je april. Vojna, ki je več ko pol leta na glavnem, zapadnem bojišču, ostala v glavnem negibna, je na nekaterih drugih področjih kazala zdaj večjo, zdaj manjšo razgibanost. Pomorsko vojskovanje, ki je bilo še najbolj živahno, je vse do aprila kazalo stalne znake. Letalska vojna je tu in tam po-

kazala večjo živahnost na obeh straneh. V zatišju pravih vojnih operacij pa so se stopnjevale **tri posebne vojne**: diplomatska, gospodarska in »živčna vojna«.

V diplomatskem pogledu je bila najprej pobuda na nemški strani (Ribbentropov obisk v Rimu od 9. do 12. marca, Hitlerjev sestanek z Mussolinijem pod Brennerjem 18. marca), a je v drugi polovici marca že prešla na zavezniško stran, zlasti po vladnih spremembah v Franciji in Angliji ter po sestanku zavezniškega vrhovnega vojaškega sveta v Londonu 28. marca letošnjega leta. Vzporedno z dinamičnejšo diplomatsko akcijo zapadnih velesil (konferenca angleških balkanskih poslaničnikov v Londonu, posveti novega francoskega ministrskega predsednika in zunanjega ministra Paula Reynauda z nekaterimi francoskimi poslaniči v inozemstvu), je tudi zavezniška gospodarska vojna proti Nemčiji začela zadobivati ostrejšje obrise.

Ves ta razvoj je dosegel svojo kritično točko z **nemško reakcijo na Danskem in Norveškem** v noči od 8. na 9. aprila tega leta. Nastal je povsem nov položaj; vojna je prešla v bolj razgibano fazo, ki nam obeta ne le hitrejši razvoj, temveč tudi nova presenečenja. Taktika in metode, ki se izbirajo v tej vojni, so ji upravičeno dale že od vsega početka naslov »vojna presenečenj«. Posebno značilna oznaka najnovejše faze vojne pa je povečani pritisk na nevtralce, ki je dal nekaterim nevtralnim krogom povod za onzačevajne sedanje vojne kot »vojne proti nevtralcem«, in sicer predvsem v obliki »duhovne vojne« kot pritiska na javna mnenja nevtralnih držav, da se pod vtisom bliskovitih izvršenih dejstev sprijaznijo s svojo usodo in se nikjer »ne poskušajo upirati naravnemu razvoju, ako se nečejo izpostaviti nevarnosti, da jih vojna vihra izbršje z zemljevida«, kakor se vedno znova glase grožnje enega vojnega tabora, odnosno, da se »izognejo nevarnosti izgube svoje samostojnosti s tem, da se čimprej odločijo za obrambo svoje nevarnosti in svoje neodvisnosti«, kakor se glase svačila nasprotnega vojnega tabora.

Gotovo je, da je v letošnjem marcu

kriza nevtralnosti, o kateri dejansko lahko govorimo že od samega izbruha vojne dalje, dosegla svoj višek. Neposredno je ta kriza zadela samo Dansko in Norveško (in s tem seveda tudi Švedsko), toda posredno pomeni preokret na evropskem severu v začetku aprila bistveno spremembo v položaju vseh evropskih nevtralcev, predvsem malih, a tudi velikih (»nevojskujoče se« Italije in »nevtralne« Rusije). V vseh malih nevtralnih državah je po spremembah na zemljevidu severne Evrope v aprilu prodrlo spoznanje, da se morajo kar najbolj temeljito obrambno pripraviti, ako hočejo s svojo nevtralnostjo varovati tudi svojo neodvisnost. Nevtralnost brez puške ob nogi je prav v tej vojni, ki je vonja presenečenj, največja utopija. Ker pa je s sedanjo vojno tesno povezana tudi »vojna živcev« ali »duhovna vojna«, je za male narode **duhovna obramba** znabiti še pomembnejša od materialne. Očitna je namreč taktika, da se odpor malega naroda stre z demonstracijami sile, še preden se ta sila dejansko uporabi, da se tako ustvari razpoloženje, v katerem je vsaka borba odveč. Gotovo je, da je izmed vseh strategij naših dni najbolj genialna in seveda najbolj nevarna **strategija duhovne vojne**. Osvajanje terena je v tej vojni tesno povezano z osvajanjem duha, v kolikor je to poslednje v večji meri pogoj prvega kakor sama oborožena sila. Tudi »kriza nevtralnosti«, ki sem jo omenil, je bolj povezana z duhovno kakor s pravo vojno, ker so uspehi druge samo naravna posledica uspehov prve. Skandinavska nevtralnost bo nudila prav v tem pogledu dovolj gradiva za zanimiva razmotrivanja.

Ako skušamo globlje, pa z realnih vidikov presoditi »krizo nevtralnosti«, kakor se je pojavila v novi fazi vojne v marcu in aprilu letošnjega leta (v zvezi s finko zadevo, poostrenimi blokadnimi ukrepi zaveznikov ter nemškim udarom na Dansko in Norveško), potem ji moramo z vidika igre velesil iskati razlago v izmenjavi akcij in reakcij obeh vojnih taborov ter v »živčni vojni«, z vidika nevtralnih držav pa predvsem v **dveh pojavih**: 1. nezadostni obrambni pripravljenosti, ki dopušča neljuba pre-

senečenja; 2. v pristanku na tako zvano »ideološko nevtralnost« ali »miselno istovsmerjenost« iz strahu pred reakcijami tistega izmed vojnih taborov, ki je to zahtevo svojevoljno postavil kot pogoj nevtralnosti. Izven volje poedinih nevtralnih držav pa je bila še tretja pomanjkljivost nekaterih nevtralnih področij kot celot: v najbolj odločilnem trenutku je odpovedala **vzajemnost nevtralcev** celo tam, kjer je spričo naravne regionalne interesne povezanosti vse do izbruha vojne vsaj formalno še obstojala. Namesto da bi se bile nevtralne države, kjer je bilo to mogoče, medsebojno kar najbolj tesno povezale proti skupnim nevarnostim, so se z izrazito formalnim in neživljenjskim poudarjanjem nevtralnosti vsaka zase popolnoma izolirale in se tako druga za drugo izpostavile navalu zunanje premoči. Ako za to vsaka zase ne nosijo odgovornosti, ker bi bila za tako zavarovanje potrebna skupna volja vseh, je pa skupna odgovornost tem večja.

Toda z vidika neposredne odgovornosti vsake izmed njih stopa v ospredje predvsem pogrešena **taktika** v varovanju nevtralnosti: nasproti vojnemu taboru, ki je grozil z silo, so se uklanjale iz strahu pred represalijami; nasproti onemu, ki se ga zaradi dostojnega postopanja niso bale, pa so kazale zobe ter v imenu formalne obrambe »stroge nevtralnosti« vlagale proteste, ki jih je narekoval — »pogum strahu«, kakor je pogum nekaterih nevtralcev označil vatikanski organ »Osservatore Romano«. Medtem ko so na eni strani protestirale, so na drugi strani brez pridržkov ustregle najbolj nevarni zahtevi drugega vojnega tabora, zahtevi po **miselni ali ideološki nevtralnosti**. To je bilo zlasti vidno v Skandinaviji. Tako sta bila na primer na Švedskem zaprta novinar Nerman in profesor Segerstedt, ker sta si upala objektivno in realno obeležiti nasprotje velesil ter s tem opozoriti na nekatere nevarnosti za švedsko nevtralnost, med njimi v prvi vrsti na že omenjeno »ideološko nevtralnost«, ki sta jo oba označila kot nasprotje pravih nevtralnih niteresov držav in kot najpomembnejši uspeh tuje

propagande. Na ta postopek švedske vlade je ostro reagiral švedski pisatelj **Oeverland** v Göteborgu, ki je dejal med drugim: »Vprav otročje je misliti, da bi katera koli velesila poslala v Skandinavijo svojo vojsko samo zato, ker neki Segerstedt po svoje razlaga igro velesil... Velesile se vojskujejo za petrolej in premog, bombaž, kavčuk in žito, za železnice in pristanišča, ne pa za pisatelje in novinarje. Gre za povsem realna interesna nasprotja. Svoboda besede ni nikaka zasebna zabava novinarjev in literatov, temveč pogoj javnega in še posebej duhovnega življenja. Ona nam odkriva nevarnosti, ki nam groze, da se lahko proti njim pravočasno zavarujemo.«

V ustih državnika so te misli izzvenele po skandinavskih aprilskih preizkušnjah v vzklik: »Ljubezen do svobode je zame večja od brezpogojnega varovanja nevtralnosti.« (Belgijski zunanji minister **Spaak** v izjavi z dne 16. aprila 1940.) Te besede navajam tu samo kot primer splošnega iztreznjenja nevtralcev, ki se je pojavilo po dogodkih na evropskem severu v noči od 8. do 9. aprila letošnjega leta. Nad vsemi mrtvimi oblikami nevtralnosti prevladuje v tej vojni vedno bolj ena sama njena oblika — »čujučea nevtralnost«, ker so se vse druge izkazale za nerealne. Kakor je »mir za vsako ceno« negacija miru, tako je tudi »nevtralnost za vsako ceno« kot izraz zgolj formalnega pojmovanja nevtralnosti brez prave povezanosti z življenjem nevtralca in zato negacija nevtralnosti. To je za vse male evropske nevtralne države najpomembnejši nauk poslednjih sprememb na evropskem severu, ki so imele za posledico razširjenje evropske vojne na ves skandinavski sever.

V trenutku, ko prehaja evropska vojna v novo, ostrejšo in dramatičnejšo fazo, se mi zdi to previranje in **valovanje v globinah nevtralnosti** pomembnejše od suhega prikaza dogodkov v zadnjih tednih. Zato sem nanje opozoril. V noči od 8. na 9. aprila letošnjega leta se niso spremenile samo pozicije obeh vojnih taborov, ki sta našla na skandinavskem severu eno izmed novih bojišč v tej »vojni presenečenj«, temveč tudi

položaj tako zvanega »tretjega tabora« izven vojne, tabora nevtralec in »nevoskujočih se držav«, ne le malih, tudi velikih. Posledice se bodo v nadaljnjem razpletu vojne kmalu pokazale, kajti o lokalizaciji konflikta med tremi evropskimi velesilami (in ž njimi povezanimi žrtvami izpred izbruha vojne) ne more več biti govora.

Predvsem se je v nekaj urah bistveno spremenil **položaj skandinavskih nevtralnih držav**. Ena izmed njih (**Danska**) je v 24 urah izgubila svojo samostojnost, ki si jo je komaj pred desetimi meseci skušala zavarovati kar za dobo deset let s paktom o nenapadanju, ki ga je sklenila z Nemčijo 31. maja 1939. Druga (**Norveška**) je bila čez noč potegnena v vojni vrtinec, vendar s to razliko od Danske, da se je napadu uprla, četudi s skromnimi obrambnimi silami, ki so ji bile na razpolago. Tretja (**Švedska**) je postavljena pred težke odločitve in je njen položaj obupen, medtem ko je četrta (**Finska**) že poprej — s sklenitvijo miru z Rusijo 12. marca letošnjega leta — izgubila svobodo svojih zunanjepolitičnih odločitev in ne sme ničesar ukreniti brez privoljenja Rusije. Tako so štiri države na evropskem severu, ki so si še tik pred izbruhom nove evropske vojne in tudi med samim njenim razpletom z besedami zagotavljale vzajemnost in skupnost svojih interesov, **vsa ka zase prešle v položaje**, ki si v njih druga drugi ne morejo več nuditi dejanske pomoči. Nevtralnost, za katero so se zaradi varovanja svojih interesov odločile, je bila navzlic njihovi dobri volji vedno težje vzdržljiva, ker ni bilo zanj pogojev, ki jih zahteva sedanja vojna.

Nemški udar, ki je bil, kakor kažejo vsi zunanji znaki zasedbe Danske in izkrcaja nemških čet na Norveškem, temeljito pripravljen, izveden pa kot reakcija na zavezniške sklepe o poostritvi blokade proti Nemčiji, sprejete na 6. seji zavezniškega vrhovnega vojaškega sveta v Londonu 28. marca, je v celoti uspel samo v **Kodanju**, kjer je vse presenetil, medtem ko so v **Oslu** imeli vsaj toliko časa za preudarek, da so nemški ultimati za brezpogojno predajo odklonili in sklenili odpor proti napadalcu. Zaradi

te različne reakcije Kodanja, ki je samo formalno protestiral proti nemški zasedbi, in Osla, ki se je dejansko uprl ekspedicijski armadi, so nekateri primerjali zadržanje Danske zadržanju bivše avstrijske republike v marcu 1938, zadržanje Norveške pa zadržanju Belgije 1. 1914, ko je bila prekršena njena nevtralnost.

Vatikanski organ »**Osservatore Romano**«, ki se je takoj postavil na stran Norvežanov, je stališče Norveške komentiral z naslednjimi značilnimi besedami: »Stališče Haakona VII. in norveške vlade je stališče časti. Prva dolžnost državnikov sta dostojanstvo in čut odgovornosti pred svojim narodom. Država, ki je napadena, se brani. Brani se, kakor se more, a žrtvovanje za obrambo lastne zemlje ni nikdar »zaman«, četudi je neuspešno. Koristnost te obrambe je moralnega značaja in je kot taka nad vsemi političnimi koristmi, ki utegnejo nasvetovati zelo lahke prilagoditve. Vsak pošten človek, ki ljubi svojo domovino, ne more drugače kakor s spoštovanjem gledati na narod, ki skuša braniti svojo zemljo, pa čeprav z neznatnimi silami in neznatnim uspehom.«

Lahko rečem, da odgovarjajo te besede približnemu **razpoloženju v vseh nevtralnih evropskih državah** po spremembah na evropskem severu. Lahko pa rečem še več: Pomen materialne in duhovne obrambe v primeru zunanega napada se za vse male evropske države kaže ne le z vidika neposrednih varnostnih potreb v zvezi s sedanjo vojno, temveč še neprimerno bolj z vidika onih **posrednih koristi**, ki so časovno odmaknjene v dobo po sedanji vojni. Samo materialna sredstva obrambe utegnejo biti morda prešibka za ohranjanje neodvisnosti v direktnem merjenju sil, toda njih pomanjkljivost lahko nadomesti duhovna obramba, ki je edino jamstvo **zopetne samostojnosti**. To so velesile v svoji novi borbi dale jasno razumeti vsem, ki se jih tiče. Mussolinijev je izrek, da ni vreden samostojnega življenja narod, ki se za svojo svobodo ne bori. V tej vojni, ki jo spremlja »vojna živcev«, pa borba za življenje ni le fizična, materialna, temveč tudi in znabiti predvsem — duhov-

na. Seveda ne v smislu kakih ideologij, temveč v duhu odpora proti vsemu, kar bi moglo streti obrambno voljo, obrambnega duha.

Dr. Branko Vrčon

Smrt Ljube Davidovića

V 77 letu starosti je v Beogradu umrl 19. februarja tega leta šef demokratske stranke Ljuba Davidović. Ž njim je za vedno odšel s srbske in jugoslovanske politične pozornice mož, ki je začel svoje politično delo v Srbiji, še preden ji je razvoj zgodovine odkazal veliko osvobodilno nalogo ter ji odprl nova obzorja na jug, na sever in zapad, a se je politično tudi v Jugoslaviji udejstvoval kot politik in državnik velikega formata. Bil je demokrat najčistejšega kova in nesebičen poštenjak. Tema dvema njegovima velikima vrlinama so se ob njegovem grobu poklonili njegovi prijatelji in politični nasprotniki. To priznanje je pokojni tudi res zaslužil.

Ljuba Davidović se je rodil v Vlaški v kosmajskem srezu leta 1863. Studiral je v Beogradu. Njegova stroka so bile matematika in prirodoslovne vede. Služboval je kot profesor na raznih gimnazijah predkumanovske Srbije. Politično se je začel udejstvovati precej pozno, saj je bil prvič izvoljen za poslanca šele v svojem 38. letu. Že leta 1902. se je ločil od radikalov ter s skupino svojih političnih prijateljev osnoval stranko »samostalcev«, ki je prav zaradi njega vidno pridobivala pristaše med narodom. Dve leti po tem odcepu je bil Davidović prvič minister, in sicer v prosvetnem resoru, naslednje leto pa predsednik narodne skupščine. Kasneje, ko so bili »samostalci« spet potisnjeni nekoliko v stran, je bil župan Beograda. »Samostalci« so ostali v opoziciji od začetka balkanske vojne do izbruha svetovne vojne, ko je Davidović leta 1914. spet prevzel v Pašičevem koalicijskem kabinetu prosvetno ministrstvo, ki ga je upravljal do leta 1917. V tretjič mu je bil ta resor poverjen v prvi vladi po osvobojenju.

Po svetovni vojni se je stranka »samostalcev« razširila na znaten del naprednjakov iz novih jugoslovanskih

pokrajin in si je kot tako zvana »Demokratska zajednica« izvolila Davidovića za svojega šefa. V njej se je pokojni Davidović razživel in izživel. Avgusta 1919 je prvič postal predsednik vlade, ki je kot koalicija demokratov in socialistov trajala do februarja 1920. Samo kratek čas je bil predsednik vlade tudi leta 1924. Z Davidovićevega imenom pa je spojeno tudi prvo sodelovanje Stjepana Radića v državni politiki in je v razvoju naše notranje politike njegovo ime večkrat povezano z idejo sporazuma, katere pionir je bil med Srbi.

Za Slovence si je stekel posebne zasluge s tem, da je kot prosvetni minister v prvi vladi po svetovni vojni stavil predlog za ustanovitev vseučilišča v Ljubljani.

Njegova smrt pomeni veliko izgubo za Srbe v sedanjem položaju, ko so jim bolj kot kdaj potrebni možje treznega preudarka in velike avtoritete, ki bi s sporazumom z dne 26. avgusta lanskega leta začeto delo naše notranje konsolidacije znali pripeljati do srečnega zaključka. V interesu našega notranjega pomirjenja, v interesu naše medsebojne povezanosti in zunanje veljave bi bilo, da bi se srbsko politično delo po Davidovićevi smrti ne atomiziralo in razbilo.

Verko.

Spomini Alojzija Lasciaca

Ime Lasciac je gotovo širšim krogom naših čitateljev malo znano ali morda celo neznano, zato pa je tem bolj v spominu vsem našim primorskim rojakom iz predvojne in medvojne dobe. Saj je A. Lasciac preživel vso svojo 37 let dolgo uradniško kariero izključno na Primorskem, najprej kot praktikant pri glavarstvu v Gorici in Sežani, nato kot komisar v Tolminu in glavar v Malem Lošinjju, za tem zopet v Gorici, takrat kot komisar in glavarjev namestnik, nato v Trstu kot namestništveni tajnik in v Poreču kot glavar, dokler ga niso pozvali kot višjega policijskega svetnika k policiji v Trstu, kjer je bil dejansko nekaj let njen ravnatelj. Nato je postal namestništveni svetnik v Trstu in je kot tak

zastopal vlado v tržaškem mestnem svetu in deželnem zboru. Čestokrat je nadomestoval v njegovi odsotnosti samega namestnika. Po izbruhu vojne z Italijo je po ukazu zapustil Trst in nadzoroval akcijo za begunce v zaledju, dokler ni pristal na svojo upokožitev kot državni uradnik z naslovom namestništvenga podpredsednika in je po razpustu deželnega zbora prevzel predsedstvo deželne upravne komisije za Istro. V tej funkciji je dočakal konec vojne.

Sedaj je izdal v nemškem jeziku svoje spomine pod naslovom »Erinnerungen aus meiner Beamten-carrière in Oesterreich in den Jahren 1881—1918«. (Samozaložba. Trst 1939. str. 353.) V tej knjigi se izraža vsa tragika človeka, ki je hotel služiti dvema gospodarjema, ki je hotel na eni strani biti dober avstrijski uradnik, na drugi strani pa veljati za prijatelja italijanskih iredentistov. Avstrija ga je ponovno preterirala, med vojno proglasila za politično nezanesljivega in ga zato odstranila iz Trsta, pozneje pa kot predsednika upravne komisije za Istro celo aretirala zaradi veleizdaje. V Italiji, ki je prevzela mesto prejšnje Avstrije na Primorskem, je tudi moral doživeti razočaranje in najhujše napade celo v tisku. Proti tem napadom je pred leti izdal kot rokopis manjšo knjižico za razne politične faktorje in za ožji krog prijateljev. Iz te knjižice so nastali sedanji nemški spomini. Lasciacova tragika pa je tem večja, če pomislimo, da je on, ki se v knjigi izdaja za Italijana furlanskega pokolenja, dejansko po rodu Slovenec, saj so Laškaki doma okoli Kanala in od tam se je menda preselil v Gorico tudi njegov oče. Morda se je tega svojega pokolenja spomnil Lasciac tedaj, ko je iskal zavetišča med Jugoslovani, katerim ni bil nikdar posebno naklonjen in proti katerim ima tudi v svojih spominih marsikatero pikro besedo. Se je temu ali onemu primorskemu rojaku v spominu, kako se je na nekem zborovanju v Ljubljani leta 1919. skrival za hrbtom bivšega tržaškega policijskega ravnatelja Mahkovca, ko so ga zapazili Istrani in zahtevali njegovo odstranitev.

Toda ne glede na dejstvo, da je Lasciacova knjiga predvsem nekaj obrambni spis proti bolj ali manj utemeljenim napadom z italijanske strani, vsebuje vendar toliko zanimivega gradiva tudi za našo zgodovino na Primorskem, da jo bo moral prelistati vsakdo, ki se bavi s temi problemi. Našel bo v njej razlago glede marsikaterega vprašanja, ki bi nam sicer bilo manj jasno, tako n. pr. glede imenovanja Nemca dr. Nagla in za njim Kranjca dr. Karlina za tržaškega škofa. V obeh primerih je imel Lasciac sam svoje prste vmes. Po smrti škofa Sterka v Trstu je on preprečil, da bi bil imenovan za njegovega naslednika italijanski dekan v Novemgradu v Istri Druscovich, ker le-ta ni znal nemščine, in je ta argument uveljavil celo proti volji tedanjega namestnika Rinaldinija. Obratno pa ni imel nobenega pomisleka proti imenovanju Nemca Nagla na to mesto, dasi je bil direktno vprašan, ali ne bi zaradi tega imenovanja Slovenci in Hrvatje v Istri utegnili odpasti od katoliške cerkve in prestopiti k pravoslavju.

Lasciac je kot glavar v Lošnju bil najvnetejši zagovornik odloka tržaškega namestništva, ki je župnim uradom v Istri prepovedal vpisati v matične knjige hrvatske in slovenske priimke v gajici, in še v svojih spominih obžaluje, da ni tedanji namestnik baron Petris po nekem svojem obisku na Lošnju, kjer ga je hrvatsko prebivalstvo prijazno sprejelo, dalje insistiral na izvršitev tega odloka. Prav zaradi tega sovražnega zadržanja Lasciaca proti Hrvatom v Istri ga je ostro napadel v dunajskem parlamentu istrski poslanec Vitezić. Italijani in z njimi Nemci so inscenirali proti Viteziću tako hajko, da je moral predsednik sejo za deset minut prekiniti in, ker tudi po zopetni otvoritvi ni bilo konca krika in vika, sejo zaključiti.

Lasciac se hvali v svojih spominih, da za časa njegovega skoraj triletnega predsedovanja upravni komisiji za Istro, ko je bil torej dejansko edini odločujoči faktor v zadevah deželne avtonomije, ni ustanovil nobene nove slovenske ali hrvatske šole v Istri, temveč da je dal odpreti samo tri ali štiri

šole, ki jih je odobril že prejšnji deželni zbor.

Prav tako je Lasciac pod pritiskom tedanjega tržaškega župana Valeria in podžupana Brocchija kot namestnikov namestnik leta 1910. prepovedal pohod Slovencev in Hrvatov skozi Trst o priliki neke obletnice Narodne delavske organizacije in je zahteval, da mora parknik z gosti iz Pulja pristati v prosti luki, kjer sicer pristajajo samo tovrstne ladje.

Svojemu sovraštvu do Slovanov daje Lasciac duška tudi v svoji knjigi, bodisi da osmeši slovenske poslance v tržaškem mestnem svetu in deželnem zboru, kakor da bi bili samo kmetje v prazniški obleki, ali da očita Hrvatom, da so bili vinjeni, ko so v Poreču izročili ministru Badeniju peticijo za hrvatske šole v Istri. Še danes ni odpustil Krčanom, da so o priliki deželnozbornskih volitev l. 1890. priredili mačjo godbo pred njegovim stanovanjem in mu razbili šipe na oknih, ter jih vpraša, ali se »jim sedaj bolje godi pod srbsko silovlado!«

Le na dveh mestih govori vsaj nekoliko simpatično o Slovanih, namreč tedaj, ko opisuje prihod sedaj še živečega dr. Červarja in drugih istrskih poslancev leta 1918. na tržaško namestništvo in ko pripoveduje o nastopu poslanca dr. Rybara v tržaškem mestnem svetu o priliki nekega konflikta med italijanskimi nacionalističnimi in socialističnimi svetovalci. Morda mu je v obeh primerih ugajala pikrost njunih besed. Saj je Červar vsemu namestništvu na ves glas naznanjal svoj prihod z izpadi proti tedanjemu namestniku Friesu-Skeenetu, ki niso v nobenem parlamentarnem slovarju in med katerimi sta bili znani tržaški izraz »m...« in namig na namestnikovo izredno razvito zadnjico še najbolj nedolžni. (Prevod Lasciacovega poročila o obisku pri tržaškem namestniku bo objavila »Zagrebska Istra«). Leta 1907. je nastal oster spor v tržaškem mestnem svetu, ker so italijanski socialistični svetovalci očitali županu, da se je brez sklepa mestnega sveta poklonil nadvojvodinji Mariji Jožefi, materi poznejšega cesarja Karla, in ji celo po-

ljubil roko. Socialisti so predbacivali italijanskim nacionalistom, da samo hlinijo liberalizem in nacionalizem, ti pa so obratno zmerjali socialiste, da so lakaji tedanjega tržaškega namestnika princa Hohenloheja, ki so ga prav zaradi njegovih simpatij do socialistov imenovali rdečega princa. Ko je bil hrušč v mestnem svetu najhujši, se je oglasil k besedi zastopnik Slovencev dr. Rybař in predlagal, naj se najprej ugotovi, kdo je večji petoliznik, ali oni, ki se klanja nadvojvodinji, ali oni, ki se klanja princu. Seveda so se takoj znašli italijanski nacionalisti in socialisti v napadu proti Slovincu, ki si je upal zabrusiti jim v obraz resnico.

Sicer pa je Lasciac Slovence in Hrvate smatral za lisjake, ki so vedno vodili prikrito opozicijo, a so na zunaj nasproti raznim vladnim osebnostim kazali prijazno lice. Nedvomno so se razni župani in zastopniki naroda zlasti na Goriškem čestokrat preveč klanjali, tako da so se počaščeni gospodje sami vpraševali, s čim so zaslužili tolike časti in slave. Morda pa je bilo to pretirano čaščenje v duhu časa, kakor bi se dalo sklepati po pojedini o priliki zopetne izvolitve Konjedica za župana v Plaveh pri Kanalu, ki jo Lasciac podrobno opisuje. Ne bom tu navajal »menuja« te naravnost pantagruelske ali trimalhijonske pojedine, ki je trajala od poldne do poznega večera. Zadržuje samo, ako vam povem, da je obsegala štiri »akte« in da bi program (jedilni list) vsakega akta zase delal čast marsikateri slavnostni večerji. Polurne pavze med posameznimi akti so izpolnjevali s petjem. V prvi pavzi so občinski svetovalci zapeli »Hej Slovani!«, v drugi neki Haydenovičev koral (Lasciac je verjetno v svojem sovraštvu do Slovencev tako prekrstil Hajdriha!), v tretji pavzi pa »srbsko bojno pesem Uboj, uboj« (Tako namreč piše Lasciac, ki se hvali z znanjem jezika njemu toliko let poverjenih prebivalcev Istre in Goriške).

Nas zanima tudi, kar piše Lasciac o italijanskem iredentizmu in avstrijskih oblasteh. V tem pogledu je posebno poučno poglavje, kjer govori o tržaški policiji in njenih predstavnikih ter o sce-

nah, ki so se odigravale na policijskem ravnatelstvu o priliki raznih iredentističnih izgrediv in atentatov. Povem vam samo, da se čitajo te scene, ki so podane v obliki dialogov, kakor odlomki duhovitih komedij, ki spominjajo na Gogoljevega »Revizorja«. Sijajna je tudi že sama karakterizacija vodilnih osebnosti pri tržaški policiji ob Lasciacovem prihodu v Trst kot višjega policijskega svetnika. Starejšim Tržačanom so gotovo še v spominu razni Busichi, Azti, Zekelyji, Zieglerji, Haendleji, ki niso poznali nobenega deželne jezika ali kvečjemu slabo samo italijanski, ki pa so imeli zato še celo vrsto drugih napak. Zato se ne smemo čuditi, da so morali n. pr. varnostni organi v teku enega dne trikrat na lov za bombami, ki jih je skrivalo italijansko iredentistično društvo »Ginnastica«, dasi je konfident iz samih vrst iredentistov policijo sproti točno obveščal o prenašanju teh bomb z enega mesta na drugo. Varnostni organi se niso pač upali resno nastopati. Spričo tega je skoraj naravno, če je policijski ravnatelj po nekem slugi dal nadzorovati celo višje policijske funkcionarje. Toda tudi sam Lasciac je imel v tem pogledu svoje hibe, saj je kot policijski svetnik s funkcijo ravnatelja kazal nekam čudno popustljivost nasproti iredentistom in prav tako čudno strogost proti vsaki akciji Slovencev v Trstu. Tako je leta 1903., ko so neznan zlikovci, ki pa so po vojni sami izdali svoja imena, dvignili neko nedeljo opoldne na stolpu tržaškega magistrata italijansko trikoloro, Lasciac šel k tedanjemu županu Sandrinelliju, ki je bil zaradi tega zelo razburjen, in ga je tolažil, češ da je to bilo delo mladeniške razposajenosti. Enako je leto dni pozneje po nekem svojem prijatelju dal odstraniti iz neke izložbe fotografije z neke proslave v Vidmu, preden bi na njih policijski agentje ali konfidentje mogli ugotoviti tržaške udeležence te iredentistične manifestacije pred samim italijanskim kraljem.

Še nekaj je v Lasciacovih spominih, zaradi česar so za nas zanimivi. Po njih dobimo namreč dokaj živo karakterizacijo raznih gospodov, ki so vedrili v

zadnjih desetletjih pred in med svetovno vojno na Primorskem. Morda je Lasciac v kakem primeru iz osebne užaljenosti preoster, toda v glavnem kaže, da je njegova karakterizacija verodostojna in nam odkriva skrivnosti avstrijske kamarile in dunajske »čaršije«, da rabim sedanji generaciji bolj znan izraz. Kot primer naj navedem tu samo brate grofe Attemse: eden je bil deželni predsednik Kranjske, drugi namestnik Dalmacije in tretji predsednik pomorske vlade v Trstu, tako da je leta 1913. saški kralj Gustav ob svojem obisku v Trstu vprašal, ali so grofje Attemsi intabulirani na guvernerska mesta. Edina njihova zasluga pa je bila, da je bila neka njihova sorodnica »Obersthofmeisterin« pri nadvojvodinji Mariji Jožefi.

Kakor v kakem humorističnem listu se čita poglavje, ki opisuje obisk namestnika grofa Goëssa v Poreču, kjer je bil tedaj Lasciac okrajni glavar. Goëss si je dal najprej poročati od zdravniškega referenta in se je silno zanimal za razne paraspadije, epispadije in hipospadije... Davčnemu inspektorju je prvotno naložil, naj strogo izterja zastale davke. Ko pa je pogledal v knjige in videl ime nekega svojega osebnega prijatelja obremenjenega za kakih 7000 tedanjih kron, mu je priporočal največjo obzirnost. Sicer pa je bila stvarna revizija skrajno malomarna, zato pa je bil tem strožji pregled inventarja. V zapisnik je prišlo, da peti stol iz glavarjeve sobe ni bil na svojem mestu, temveč da je bil (kot docela neraben) v predsobi pri slugi; v sobi diurnistov je ugotovil, da je bilo namesto štirih tintnikov kar pet, in je zahteval, da se mora uradno dognati, odkod je prišel peti tintnik, kajti izjava enega izmed pisarjev, da je tintnik njegova osebna last, ga ni zadovoljila. V sobi komisarja pa je opazil, da manjka pljuvalnik. Ko mu ga je sluga prinesel, se je pljuvalnik od starosti dobesedno razsul v sluginih rokah in je z vsebino vred padel pred samega namestnika. Še lepša pa se je namestniku pripetila v Bujah, kjer je običal s čevljem do gležnja v gnoju, ki je tedaj tekal iz vseh hiš kar preko ce-

ste in so ga ob tej priliki pokrili s senom.

Najslabše od vseh pa jo odreže v Lasciacovih spominih zadnji tržaški namestnik baron Fries-Skeene. Skoraj nemogoče se zdi, da se da o kakem človeku tako zaničevalno pisati. Gotovo ni Fries-Skeene veliko boljšega zaslužil, saj ga je celo rajnki goriški nadškof Sedej imenoval »kmetskega hlapca«. Ljubljancani ga poznajo iz dni prevrata, ko je pribežal iz Trsta z avtom, ki so mu ga pa v Ljubljani kratkomalo zaplenili, tako da je moral peš do kolodvora in z vlakom nadaljevati pot na Dunaj, kjer je že naslednje leto zaključil svojo kariero kot sleparski igralec v tamošnjem Jockey Clubu.

Ne bom tu iznašal raznih očitkov proti temu zadnjemu predstavniku ranjke Avstrije na Primorskem, pač pa hočem še omeniti, da nam je Lasciac prikazal v dokaj neugodni luči tudi tega ali onega veljaka, ki je užival nesporen ugled med našim narodom na Primorskem, kakor n. pr. grofa Alfreda Corinija, ki je bil delj časa poslanec slovenskih veleposestnikov.

Opisal pa je tudi tega ali onega slovenskega upravnega in političnega uradnika. V splošnem je njegova sodba o njih ugodna in nekaterim naravnost zavida kariero, ki so jo napravili v svobodni Jugoslaviji, enega pa si je res izdatno privoščil in mu posvetil več kot dve strani svoje knjige. Sodbo o njem pa je zaključil z besedami: »Kar je avstrijska vlada zavrгла kot neuporabno, je smatrala Jugoslavija še vedno za dobro in uporabno.«

Zaključujem s kratkim izvlečkom neke epizode, ki utegne biti tudi danes še v marsikaterem pogledu poučna. Leta 1895. so splavili v Trstu Lloydov parnik »Graf Wurmbrand«. Popoldne so se zbrali vsi dostojanstveniki, ki so prisostvovali splavu, na vrtni veselici pri baronu Reineltu. Med plesom na posebnem odru sredi vrta se je pripetila mala nesreča. Predsednik avstrijskega parlamenta, ki je pravkar plesal z nadvojvodinjo, ki je bila kumica ladji, je padel z odra, za srečo ni potegnil plesalke za seboj. Kmalu nato je bila velika pojedina. Pri neki mizi so sedeli nemški krščansko - socialni poslanci Lueger, Gregoritsch, Schneider in pater Schnabl. Z njimi v družbi so bili tudi Lasciac in dva višja poštna uradnika. Po čudnem naključju je ta miza ostala brez postrežbe. Ko so se drugi že mastili in si napijali s šampanjcem, so oni še vedno čakali na postrežbo. Zato so omenjeni poslanci glasno začeli zmerjati gostitelja. Gregoritsch je lastno-ročno strgal nekemu slugi iz rok ribo, ki je bila namenjena sosednji mizi. Lueger je neprestano kričal »Majonajze, majonajze!« Lasciac sam se je potrudil k bifeju in jim prinesel mesa, kruha in vina na mizo. Toda Lueger se ni dal potolažiti. Nekaj dni pozneje je njegovo dunajsko glasilo objavilo skrajno strupen članek proti gostitelju baronu Reineltu, posebno pa proti njegovi soprogi, ki so jo zaradi njene nad vse skandalozne preteklosti zapustili celo lastni otroci. K taki družini pa je namestnik Rinaldini spravil člane cesarske hiše.

L. Č.

P O R O Č I L A

Na prelomu

Istorisko-socijalni roman.
(Zagreb, 1939).

Obsežna je ta knjiga, ima 752 strani in stane 200 din. Kot avtorja sta v nje naslovu navedena Mićun M. Pavičević in dr. Mato Hanžeković-Gabrijel, prvi je Srb-Črnogo-

rec, drugi pa Hrvat; ni dvoma, da je pravi avtor Mićun M. Pavičević.

Za kakšen prelom gre tu? Gre za prelom Črne gore; nekdanja junaška, viteška Črna gora, ki je sekala turške glave, se izpremeni v novo Črno goro, kjer potomec slavnih dedov orje zemljo; (stari vitez muči se plugom«, 752); despotizem, ki je z njim vladal zadnji

črnogorski knjaz-kralj Nikola, rušeč staro samoupravo plemen in bratstev, se je moral umakniti ustavnosti političnega življenja; črnogorstvo, separatistična dinastično-državna misel, se je prelilo v srbstvo in l. 1918. prešlo v Jugoslavijo. Prelom se pripravlja in končno izvrši za knjaza-kralja Nikole (1860—1918), le začetek pripovedovanja (1856) sega v dobo njegovega prednika knjaza Danila. Vsa knjiga je torej prikaz vladavine knjaza-kralja Nikole: ko je prelom izvršen, je zlomljen tudi Nikola: vržen je s prestola.

Na ovitku knjige je slika Črnogorca, ali to ni morda kralj Nikola, nego baš njegov tipični protivnik, vojvoda Marko Miljanov, piščev črnogorski ideal, slaven po junaških delih, pravi ustvaritelj Črne gore, visoko cenjen v vsej Črni gori in spoštovan med Arnavti, vitez bojne slave in plemenitnik mišljenja; pisati se je naučil sicer šele pozno, ali duša mu je od prirode bila polna »čojstva« (= človeštva, človečnosti) in vzvišena nad »pedsodki«. Komaj ga kdaj vidimo na Cetinju; njegov dom je doli ob Podgorici, kjer biva plembe Kuči, sosedujoč že z arnavtskimi Klimentii; na njegovo plembe Kučev ne pada v knjigi nobena senca.

Za Črno goro sta vojvoda Marko Miljanov in knjaz-kralj Nikola kakor plus in minus, kakor beli dan in črna noč. Tako nam ves čas govori Mićunova knjiga, ali je velika razlika v prikazovanju ene in druge izmed teh dveh oseb; vojvoda Marko je blede figura: ne vidimo ga pri delu, ne v dejanju, čujemo o njem le govoriti, vidimo, kako ga svet uvaža, in moramo Mićunu samo verjeti, da je prav tako in ne drugače; samo v eni stvari je Marko pred nami aktiven: v težnji, čim bolj zvezati Črnogorce z Arnavti, premostiti prepad, ki jih loči (tako rekoč simbol te težnje je nesrečna ljubezen kučke devojke Neve do arnavtskega muslimana). Tako brezživljenjski je Markov lik, da bi mogel čitatelj, ko je prečital knjigo, reči: Zares, bilo je potrebno dati Markovo sliko na platnice knjige, kajti po knjigi sami bi ga ne mogli — videti.

Neprimerno konkretnejši je Mićunov knjaz-kralj Nikola. Tega pa vidimo pri

delu, od začetka do kraja, ali pri kakšnem delu! Pri samih lopovstvih! Četudi Mićunov Nikola včasih govori in stori kaj, kar bi mogli odobravati, se brž moramo uveriti, da je to samo trenutna hinavščina, lokavost, ki se kmalu pokaže. Neskromno in lahkomišeln živi mladi Nikola v Parizu, »kockar« je, pol milijona frankov dobi od papeža za konkordat, pije mnogo, zdrav je, močan in »besen«: neprijetnega mu človeka in junaka zgrabi za brke in mu jih žge; »zver v naskoku je«, ko ima najlepšo Črnogorko pred seboj; hoče posiliti svojo snaho, prestolonaslednikovo ženo, »Nemko po glasu i stasu, oku i boku«, ima več takih »krvnih vezi« v deželi; ko je starejši, mu je glava mesnata, »ugojen je kao mačvanski bik«; ne mara študiranih ljudi, roga se profesorskemu delu, politično je despot, ki uničuje plemenske organizacije, ne mara ustavnosti, samo v neprilikah in z zvižajo včasih pove, da bo dal ustavo, povsod ima vohune, demokrasko mladež preganja, zavratno ubija ali pa zapira v strašno ječo one, ki bi si želeli novega duha v upravi zemlje; proti zedinjenemu srbstvu naglašča črnogorstvo, njegovim velečrnogorskim ciljem služi njegova drama »Balkanska carica«, ki hoče z njo ubiti ugled »Gorskega Vijenca«, namesto kulta sv. Save propagira kult črnogorskega vladike-svetnika sv. Petra, v srbstvu mora zavladati njegova dinastija, ne beograjska, sprejema politične emigrante iz Srbije (radikale, med njimi Pašića), ali mu zato svobodoumni Črnogorci uhajajo v Srbijo; da se iznebi svojih črnogorskih demokraskih nasprotnikov, aranžira l. 1907. z zloglasnim provokaterjem znano bombaško afero, za svoje dinastične črnogorske namene rabi bolj Avstrijo nego Rusijo, za balkanske vojne je njegovo osvajanje Skadra samo komedija (688), končno l. 1915-16 v svetovni vojni izda Lovčen Avstriji (pred Nikolo se nikdar nobena črnogorska vojska ni umikala pred sovražnikom, to se je zgodilo prvič po Nikolovih intrigah in na njegovo povelje), potem pa po svojih emisarjih agitira za svoje črnogorstvo v Ameriki. — Tako avtor slika Nikola. Ni lasu dobrega na Nikoli in na vsej

njegovi dinastiji; prestolonaslednik Danilo je razuzdanec, popoln germanofil, princ Mirko je malo boljši, hči Ksenija, politično urna kneginjica, se malone prostituira, če celo kneginjica-kraljica Milica, Nikolova žena, dobi temne lise. Preko 4000 ubojev ima na vesti dinastija Petrovičev-Njegošev.

Temu primerno Mićun »titulira« Nikola: »lupež na Cetinju«, ki svojo avtoriteto širi z zločinskimi sredstvi, katerim ni primere, »nečovjek«, »krvolok«, »vampir«, »gad«, »stari lisac«, ki laže »kao pas«, orientalen despot, ki mu je Črna gora spahiluk... A ta »lupež« najde med svojim narodom dosti pokvarjencev, ki mu verno služijo, tako da kneginja Natalija pravi pri sebi: »Ovakovoga ropskoga naroda nema na svetu« (581).

Toda čitatelj »Preloma« opaža, da je Nikola vsekakor vsaj nenavaden »despot«; ni takšen, kakršne si po zgodovini slikamo despote. Naš despot Nikola pozna osebno vse svoje Črnogorce, z vsemi se razgovarja, z vsemi se tika, sodi jim pod Brestom osebno; kakor kak staroslovansko-patriarhalni župan vaščanom v vasi pod lipo, ti njegovi »robi« si dovoljujejo svojemu Gospodarju reči v obraz vse, tudi najostrejše besede (na pr. da je krvnik, 170), večinoma mu pač pristopajo »k roki« (poljubljajo mu roko), toda večkrat opuščajo to. On jim je »gospodar«, prvi med enakimi in nič več, vsaj za serdarje in vojvode je samo to; pisatelj sam priznava to (181): »Ovi su junaci stvorili za svoja plemena samouprave, male kneževine, dok je knjaz Nikola za dolgo vremena bio samo titularni gospodar.« Mi bi rekli: Nikola je svoje fevdalce hotel ukrotiti, nesodobno fevdalstvo izpremeniti v modernjšo državo, ki ima močnejši centrum; nič se ne čudimo, če potem ni našel takoj poti v ustavno demokracijo; redko bomo v zgodovini našli primer, da bi fevdalizem neposredno prešel v ustavno demokracijo; fevdalizmu napravi konec absolutna monarhija in šele izza nje pride po daljšem času demokracija. Zato se nam zdi, da je Nikola-samodržec, ki uklanja fevdalizem, naraven pojav; usodno je bilo samo to, da se je njegovo samodrštvo hotelo dr-

žati še v času, ko je drugje že zmagovala demokracija. Spričo tega nam je težko slediti Mićunu, kadar tako kriči na Nikolo, in težko nam je povsem iti z onimi Mićunovimi študenti, dijaki Zagreba ali Beograda, ki pomenijo, kakor pravi Mićun, obupno borbo mlade Črne gore proti stari, ki imajo dobre namere, ali se nam vendarle zde nekaki »kulturtregerji«: roba, ki so z njo prihajali med svoje Črnogorce, ni bila ustvarjena iz črnogorske realnosti (eno domačnost pa so ti študenti vsekakor ohranili, namreč nenavaden dar psovanja, 550, Mićun sam jim v tem oziru daje dober zgled, glej njegovo brošuro: »Da se zna«, Zagreb, 1938, 27).

Čitatelj »Preloma« opaža posebej, da je Nikola imel smisel za literarno-kulturno življenje, saj je rad videl pri sebi književnike (Simo Matavulj, Laza Kostić, Jovan Sundačić, Baltazar Bogišić), prirejal književna »posela«, se brigal za gledališče itd.

Ali je zgodovinski Nikola res bil tak, kakršen je v Mićunovi knjigi? Avtorja, Mićun M. Pavičević in dr. Mato Hanžeković-Gabrijel navajata v predgovoru kakšnih 68 knjig, brošur in člankov o Črni gori, ki sta jih rabila, ter izjavljata: »I ne spominjući bezbroj brošura i novinarskih izrezaba, poslužili smo se u istorijskoj razradi sa (!) gornjim knjigama, da lojalno opravdamo ovo djelo nazivom istorisko-socijalnog romana.« Četudi je to roman, pravita nadalje avtorja, ipak njegovi glavni junaki niso izmišljeni. »To su živa, realna i neromantizirana bića, koja su svojom fizičkom i duhovnom snagom stvarala besmrtna djela dostojna pera pisca »Rat i mir« — pri teh besedah se seveda ne more misliti na Nikolo; njega in njegovih se tiče nadaljnja izjava, da sta pisca hotela in želela črnogorske »mitronosce in krononosce fotografirati sine ira et studio«; pisca gresta v svoji zgodovinski sigurnosti celo tako daleč, da pravita: »Vjerni istoriji, autori mogu očitovati, da su riječi aktera u romanu doslovno izgovorene.«

Ta zadnja izjava naravnost kompromitira avtorja. Kdaj je kateri romano-pisec mogel in hotel trditi, da njegove zgodovinske osebe govore samo besede,

ki so jih res govorile? Kdo je slišal ali komu mogel natančno ponoviti besede, ki jih je Nikola govoril, ko je napadal svojo snaho? Ali pa one besede, ki jih je govorila kneginjica Ksenija, ko je mamila lepega Črnogorca? Navajam samo ta dva primera, a uverjen sem, da vsaj za 80 odst. vseh primerov g. Mićun ne bi mogel garantirati, da so se besede, ki jih govore osebe pri njem, govorile kdaj zares. Nič tu ne pomaga zagotavljanje, češ, ta in ta je to slišal; zakaj, kar gre od ust do ust, to se lahko tako izpremeni, da bi se prva »usta« začudila, ko bi slišala, kaj je iz njih besed nastalo na poti skozi desetero »ust«. Slabe priče so tudi novinski izrezki, ki se na njih avtorja sklicujeta kot eno izmed svojih prič. Sicer pa: ali naj bo posebna odlika knjige, ki hoče biti roman, v tem, da so »besede akterjev dobesedno izgovorjene«?

Kdor je tako pretirano, tako nekritično trdil kaj, kakor avtorja trdita to, kar sem ravnokar omenil, temu ne bomo kar tako verjeli tudi v drugih stvarih. Avtorja pravita, da sta »mitronosce in krononosce fotografirala sine ira et studio«; ali jima moremo verjeti? Najprej bi opozoril, da drugega fotografiranja nego »sine ira et studio« sploh ni; gre zdaj za to, ali sta postopala res »sine ira et studio«. Že izraz »mitronosci in krononosci« ni čisto stvaren, nego kaže nekak »studium«, neko razpoloženje proti takim dostojanstvenikom; in koliko je hujših in najhujših izrazov o Nikoli! A oni, ki tako psuje, kakor se psuje v tej knjigi, res more pisati »sine ira et studio«? Ne, on piše s polno jezo... Ker je, bi rekli, on ena izmed strank, ki se bore, imamo mi čitatelji dolžnost, se vprašati, ali ni pristranski, ali ne dela krivice drugemu; tem bolj je to naša dolžnost, ker te druge stranke v knjigi nihče ne brani. Gospod Mićun, ki je sam stranka proti koncu knjige (od 657 dalje), je ista stranka tudi kot pisec knjige, in to ni prav.

Kako naj verujemo Mićunu M. Pavićeviću, da piše sine ira et studio, ko pa mu je Mićun Mikašev v knjigi (732) »crnogorski div«, ko pa mu je Mićun, sekretar glavne kontrole (pisec sam),

ki ga je Nikola za balkanske vojne v času borbe za Taraboš nad Skadrom zavrtno hotel pognati v smrt, »prvi smrtnik, koji se svemoćnom gospodaru usudi glasno u lice reći: Ne!« (684)? Kako naj verujemo Mićunu M. Pavićeviću, da piše sine ira et studio, ko pa svojo osebo tako neprikrito meša v dejanje in jo krasi s ponosnimi naslovi? Morda je Mićun res kdaj »tih pesnik«, ali v tej knjigi je vsekakor »nakostrušen lav«, ki se je »osovil« (te dve lastnosti si on sam daje na str. 684), »nakostrušen lav« pa ima vedno »iram et studium«.

Naloga zgodovine je, podajati govore oseb, kolikor je to mogoče, natančno kakor so bili govorjeni, sploh jih »fotografirati«. To je često mučen posel; treba je mnogo, mnogo dela, posebno po arhivih; minejo cele generacije, preden je mogoče o kakšni osebi izreči približno točno sodbo. O kralju Nikoli še ni pisana točna zgodovina, skoraj 60 let je vladal in mnogo vnanjih uspehov je imel in ne bo tako lahko ljubitelju resnice, obsoditi ga po vseh straneh in absolutno, kakor to dela g. Mićun; če bi bilo tudi mnogo tega res, kar pravi o Nikoli on, nismo opravičeni kopje povsem zlomiti nad njim, dokler ne pove o njem vsega stroga zgodovina. Mićun leti s svojo knjigo pred tako pisano zgodovino, a trdi, da piše zgodovino (Roda Roda pravi v uvodu, da bo knjiga sigurno služila kot vir bodočim pokolenjem), in to je zlo.

Zgodovina more ugotoviti vse slabe strani življenja tega ali onega človeka, pišoč sine ira et studio, njej gre za resnico in za nič drugega. Če pa knjiga, ki hoče biti roman, iznaša vse samo grde lastnosti tega ali onega človeka (in sicer brez psihološkega vglabljanja), se bomo vprašali: čemu? Romanu ne more biti namen, podati resnico, in če jo podaja tako kričeče, se vprašamo: čemu? Čutimo pri tem namerno in vsiljuje se nam podoba pamfleta...

In če bi že razumeli sovražstvo Mićunovo proti kralju Nikoli, ne moremo razumeti, kako more, on, Črnogorec, tako ostudno vreči blato na Črno goro samo, kakor to vidimo na str. 492 nje-

gove knjige, kjer Laza Kostić, zapušča-
joč Crno goro, na nje meji... tega
stavka pa nočem končati (Prim. tudi še
str. 532!).

Recimo, da so v knjigi res foto-
grafirane zgodovinske osebe, to je,
do podrobnosti opisane tako, kakršne
so bile v zgodovini. Ali je zaradi tega
knjiga že zgodovinski roman? V zgo-
dovinskem romanu ne gre za foto-
grafije, v njih gre namreč za por-
trete; znatna je razlika med foto-
grafijo in portretom, zato je tudi znat-
na razlika med zgodovinsko znanstveno
knjigo in zgodovinskim romanom. Por-
tret ne podaja vseh bradavic (če niso
prav značilne, tako rekoč simboli), sme
podrobnosti celo izpremeniti, le da bi-
stvo ostane, a to se mora jasno kazati;
portret kaže dušo, ki se zrcali v te-
lesu. Ravno tako gre v zgodovinskem
romanu predvsem za dušo zgodovinskih
oseb; zato v njem, kakor v vsakem ro-
manu, pričakujemo, posebno danes, du-
ševno analizo — a te v Mićunovi knjigi
kratko malo ni. Vidimo in čujemo, da
je Nikola lopov, toda nikjer niti ne
skuša malo globlje poseči v njegovo
dušno življenje; to bi bilo potrebno,
ker je sodba o njem tako ostra. Junaki,
ki jih pisec ljubi (in mi z njim), kakor
pred vsem Marko Miljanov, ostanejo
tudi brez psihološke poglobitve, ali pri
njih se ta pomanjkljaj manj neprijetno
čuti, ker stoje v luči, ne v temi. Ču-
jemo v zvezi z njimi vedno le o »juna-
štvu in čojstvu«, a kaj je prav za prav
to »čojstvo«, ta človeškost, to komaj
slutimo.* »Srbi su i ljudi« (300). »Radi
obrazu govori puška i noževi..., sve
za obraz, a obraz ni za što« (243).

Mićunova knjiga ni zgodovinski
roman; morda pa je socialni roman?
Priznati se mora, da gre v knjigi
tudi za socialni prelom: v početku
so Črnogorci junaki, na koncu pa orje-

jo njive; to je vsekakor socialni razvoj.
Toda tudi tu stvar ni v redu; vidimo
samo začetek razvojne linije in
nje konec, ne vidimo pa, kako se je
ta razvoj vršil, a to bi bila glavna
stvar, ako naj knjiga zasluži označbo
socialnosti. Od česa Mićunovi Črno-
gorci žive, o tem ne čitamo v knjigi
nič; mogel bi se kak čitatelj začuditi,
češ, ali ti junaki sploh ne jedo? Komaj
se kdaj omenja žensko delo; tudi žen-
ske so predvsem junakinje in junaške
matere. Orača vidimo šele v zadnjem
prizoru. Zato moramo reči: knjiga daje
samo socialno temo, ali ne razprav-
lja o njej, je ne rešuje.

Mnog bolj pa nego socialna je knji-
ga politična; prav za prav je čisto
politična. Namesto »istorisko-socialni
roman« bi knjiga v svojem podnaslovu
morala biti označena kot »političen ro-
man« (politična slika), potem bi naslov
ustrezal značaju knjige. Da je knji-
ga čisto politična, se vidi že potem, da
se, posebno v zadnji tretjini knjige, kar
tako citirajo knjige, članki iz političnih
časopisov, celo skupščinski govori. Tu-
di glavna tendenca romana je politič-
na, narodno-politična; proti Nikolove-
mu črnogorstvu se odločno naglaša
srbstvo in kot njega predstaviteljica
Srbija.

Sedaj mi nastaja še vprašanje, ali je
knjiga sploh roman. Kolikor sem se
mogel, sem se doslej v tej svoji oceni
ogibal izraza »roman«, baš zato, ker mu
ta označba ne pripada. V uvodu knjige
se citira, najbrž iz kakšnega privatnega
pisma, izjava Rode Rode, češ, knjiga
ni roman v navadnem smislu, ona »da-
leko nadilazi jedan roman kako po
svom sadržaju, tako i po obliku«. Če
se Rode Rode tu ne roga, potem je tež-
ko misliti, v čem vidi on bistvo roma-
na; jaz pravim: knjiga ni roman, po
svoji obliki in vsebini je daleč pod

* Zveza »junaštvo i čojstvo« ali »čojstvo i junaštvo« se nahaja na pr. na str. 205, 309, 368, 483, 541; — »junaštvo, viteštvo i čojstvo«, 156; »staro čojstvo« (232); »znate li koju rittersku, ne junačku nego kako vi kažete „čojsku“? (460); »i u ratovanju imade „gospodstva i čojstva“ (461). Jasnejše je čojstvo v stavku: »Čojstvo je na prvom mjestu, a onda dolazi zakone (314), kjer »zakone« pomeni religijo (islam, krščanstvo), čojstvo pa pometakem humanost, splošno čisto človeško čustvanje. Pri tem pa sekanje glav ne nasprotuje »čojstvu«; Marko Miljanov je posekal mnogo Arnavtov, pa je vendar tudi pri Arnavtih bil slavljén »kao nadjunak i vojvoda čojstva« (315). »Črnogorski junaci bili (su) ljudi i onda kada su mrsili noževi i palili puške, a ne divlje zvijerje (527).

romanom. Slede si v knjigi prizor za prizorom, slika za sliko, včasih so te »slike« bolj anekdote, kakih sto jih je, a vse to je brez koncentracije (vse spaja prav za prav le pasivni odpor »čoj-skih« Črnogorcev proti Nikoli, oziroma Nikolovo življenje in delo, Mićunov pozitivni junak Marko Miljanov umre že pred konec romana, in sicer ne mor-da junaški, nego za navadno želodčno boleznijo); včasih se pa kar tako naštevajo samo imena n. pr. junakov, ki so se tu ali tam borili (95), ali imena članov vojnega sodišča (271) ali imena slavnih vojvod, ki so se kje zbrali (335); v podrobni zgodovini bi to šlo, ali v romanu je tako naštevavanje redkokdaj umestno. Čisto kakor pisec kakšnega članka, pravi avtor tega romana na str. 74: »Istorija herojske tragedije bilježi ovaj događaj, koji zaslužuje zlatni list u svetoj knjizi junačkih crnogorskih majki« (74, prim. tudi 78 in 155).

Ona razcepljenost vsebine v številne sličice, prizore, nas opozarja, da je pisec te knjige avtor črnogorskih anekdot. Sirom znani so, vsaj po referatih v časopisih, njegovi »Črnogorci u pričama i anegdotama«; kakih 25 knjig jih je izšlo. Mnogo priznanja je zaradi teh knjig doživel G. Mićun Pavićević; že zato bi marsikateri jugoslovanski intelektualac z zanimanjem posegel tudi po tej veliki knjigi, po »Prelomu«, in ko bi jo prečital, bi (posebno ob kraju knjige) videl tudi pisca živo pred seboj, njegovo duhovno sliko; svojo fizično sliko pa nam je Mićun dal pred naslovom knjige: ogromen Črnogorec, velikan, v svoji narodni noši; mnogo čitateljev bo z zanimanjem gledalo krasnega Črnogorca. Jaz osebno se nikoli ne morem sprijazniti s fotografijami, portreti, ki si jih pisatelji, pesniki sami devajo na platnice svojih knjig ali kje pri naslovih svojih spisov najmanj, na kar bi moral počakati, je to, da ga drugi izpostavijo svetu. Koliko več bi bilo koristi, če bi v začetku knjige mesto Mićuna gledali zemljevid Črne gore, posebno okolico Skadrskega jezera in Podgorice! Toliko se v knjigi navaja krajevnih imen, a

komaj bi kak Črnogorec vedel, kje so vsi ti kraji.

Na koncu knjige se naznanjajo vsa dosedanja dela Mićuna Pavićevića, tudi ona, ki so šele v tisku ali v rokopisu; teh je zelo mnogo, tako mnogo, da se človek boji, ali tak kvantum ni ali ne bo škodljiv kvaliteti. Taki oglasi so naravni in koristni, posebno pri nas, kjer je tudi knjigarnarska bibliografija zaostala.

Kdor pregleduje ta seznam, opazi brž, da so Mićunovim knjigam drugi pisali predgovore, tako na pr. dr. Nikola Andrić, zdaj že pokojni dr. Gavro Manojlović, Djuro Vilović, dr. Vladimir Dvorniković, dr. Ivan Politeo, dr. Niko Županić, dr. Mato Hanžeković, dr. Bogomil Vošnjak, Dimitrije Ljotić, dr. Hugo Werk, dr. Metod Dolenc, samo dobro znana imena. Naš »Prelom« ima celo dva pohvalna predgovora. Čemu taki predgovori, ki jih pišejo drugi? Večinoma so to izrazi priznanja piscu, včasih napisani morebiti samo iz vljudnosti.

Teško je prošnjo za predgovor odbiti, ali jaz sem nekoč tako prošnjo gospodu Mićunu odbil; moral sem jo odbiti že zato, ker se z vsem tonom dotičnega spisa nisem ujemal (tudi tam je šlo za jako nefine anekdote o kralju Nikoli, rekel sem, naj o Nikoli najprej sodi zgodovina, treba torej počakati), pa tudi sicer bi težko napisal predgovor tuji knjigi (samo enkrat, pred kakšnimi 33 leti, sem napisal tak predgovor, in sicer nekemu hrvatskemu pisatelju); vsako blago naj se samo hvali in se res samo priporoča, če je kaj vredno... Gospod Mićun ne vidi, da je slab oni, ki ga morajo drugi podpirati; on se pač nada, da se bo zdel velik, če ga »veliki« dvigajo; taka »velikost« je le dozdevna in se s časom zavali v nič.

Knjiga je tiskana v Zagrebu, in sicer v latinici, to je samo po sebi naravno, saj avtor že dolgo let živi v Zagrebu (kot šef mestne kontrole); nikakor pa ni naravno, da se kot drugi avtor knjige o prelomu v Črni gori v naslovu navaja hrvatski pisatelj advokat dr. Mato Hanžeković (s psevdonomom: M. Gabrijel); ali g. Hanžeković tako do-

bro pozna Črno goro, da je mogel sodelovati? Kakšno delo je sploh imel pri tej knjigi g. Hanžeković? O tem ne čujemo niti besede; ali je morda njegovo ime vzeto samo zato, da bi knjiga bila bolj popularna tam, kjer je izšla? Potem bi njegovo ime in njegova slika, ki se tudi nahaja brž izza Mićunove slike, bila samo kakor — predgovor, kakor priporočilo. Vse to pa bi bilo tem mučnejše, ker knjiga v Črni gori sami niti med nasprotniki pokojnega kralja Nikole pač ne bo odobrena. Če so že Mićunove »Priče in anekdote« zadele na odpor v Črni gori sami, mora ta knjiga zadeti vsaj v izobraženih krogih še na večji odpor; mi ostali Jugoslavnici pa bomo rekli: nekaka emigrantska literatura se v nobenem delu Jugoslavije o katerem drugem nje delu ne sme pisati. Čudna je sugestija, ki jo Roda Roda daje v uvodu, češ, bila bi škoda, da bo vaš »Prelom« izdan samo na jugoslovanskem jeziku. Ves svet, posebno anglosaški svet naj bi spoznal to knjigo. Mislim, da bi v Nemčiji »kraj sadanjih političkih odnosa« našli odprta vrata (ali predlog kraj tu pomeni kljub ali pa zaradi?).

Z gospodom Mićunom sem korespondiral že pred 30 leti, ko sem bil urednik »Slovana«; bil je takrat uradnik, mislim, v črnogorskem ministrstvu za vnanje posle (sekretar glavne kontrole?) Pošiljal mi je svoje pesmi, da jih objavim v »Slovanu«. Nekaj sem jih res objavil, vseh pa, kolikor se spominjam, nisem mogel. Bil je g. Mićun že takrat plodovit, zelo plodovit; urednik je bil zato v neprimoliki. Pozneje, že v Jugoslaviji, sem se tudi osebno seznanil z njim. »Predgovorov« mu nisem maral pisati, tudi ne pisati kritike o njegovih knjigah, ki imajo beletrističen značaj (saj se z beletristično kritiko že davno več ne bavim), ali sedaj sem ipak ustregel njegovi želji, da bi napisal oceno o njegovem »Prelomu«; bil sem voljan to storiti, ker je stvar zgodovinska in zato bližja mojemu znanstvenemu delu; nisem pa takrat vedel, da gre tu baš za kralja Nikolo.

Moja sodba o njegovem »Prelomu« je, kakor vidite, povsem negativna. Dovolj je g. Mićun slišal pohval; (morda zasluženih, kadar je šlo za črnogorski folklor. Tudi v »Prelomu« je mnogo črnogorskega folklorja, posebno mnogo zanimivih prostonarodnih izrekov in izrazov, ki dajejo knjigi regionalen značaj — dobro bi bilo, če bi knjigi bil dodan slovarček takih besed, — vendar pa Marko Miljanov, na pr. na str. 122, govori prekitnjasto). Naj pa sedaj vzame na znanje tudi drugačno sodbo, odkritosrčen izraz mojega mišljenja o knjigi, ki je hotela biti roman, ki pa ni noben roman, in o ravnanju, ki ga nobeno »čojstvo« ne more odobravati.

Dr. Fran Ilešić

Sodobne metode

»Sodobnost« (letnik VIII. šte. 3. Leto 1940) je objavila v Političnem obzorniku članek »Ob opciji na južnem Tirolskem«, ki je, izvzemši uvodnih besed, veren posnetek članka »Po optiranju v Gornjem Poadižju in Kanalski dolini«, ki je izšel v naši reviji (»Misel in delo«, letnik VI., januar 1940) in ki ga je signiral s svojima začetnicama naš sourednik dr. Lavo Čermelj. Ta članek je, kolikor je bilo oblastveno dovoljeno, ponatisnil tudi zagrebški tednik »Istra« (Letnik XII. šte. 4. od 26. jan. 1940). Kar je člankar v »Sodobnosti« iz svojega dodal ali izpremenil, priča samo o tem, da članka v »Misli in delu«, ki ga je sicer dodobra izčrpal, niti pravilno ni razumel in da so mu prilike, o katerih je pisal, docela neznane.

Nimamo ničesar proti temu, da »Sodobnost« ponatiskuje naše članke, bodisi tudi z neznatnimi izpremembami pač pa se moramo čuditi, da »Sodobnost«, ki sicer pazljivo sledi pisanju naše revije, ni ugotovila izvora inkrimiranega članka, ali da ni znala svojega sotrudnika »ž.« poučiti, kako imenujejo juristi in literatura takšno uporabo tujih virov.

Uredniški odbor.

Dr. Vojtěch Měrka: Veselé velikonoce. V Mor. Ostravě v březnu (marcu) 1940. Prevedeno nekaj pesmi mlajših jugoslovanskih pesnikov, (J. Lovrenčić, M. Jarc, P. Karlin, M. Jelić, S. Košutićeva i dr.)

Vera Obrenović — Delibašić: Pesme. Sarajevo 1940, str. 40. Cena 10 din. Pri-srčne lirске pesmi o materi, detetu, ob motivih noći, zvezd, sreće in nesreće.

Spomenica o nepopolni slovenski medicinski fakulteti in o pomanjkljivostih zdravstvene politike v Sloveniji. Izdalo »Društvo medicincev« v Ljubljani v marcu 1940. Str. 16. Ugotavlja nekatera dejstva o celotni instituciji medicinske fakultete in o gospodarskih in tehničnih prilikah ljubljanske bolnice.

»Slovenija in Slovenci«. Napisal Fran Erjavec. V Ljubljani 1940. Izdala »Slovenska straža«. S slikami in zemljevidi. Str. 96; priložen je zemljevid celotnega slovenskega ozemlja z zgodovinskimi mejami. Cena 20 din.

Mičun M. Pavičević: Srbijanci u pričama i anekdotama. Beograd 1940. Str. 10. (Zagreb, Grgurova ul. 3).

Časniki in časopisi:

Arhiv za sociologiju i književnost. Serija 1. Izlazi godišnje u 10 svezaka. Cena kompletnoj seriji u pretplati 40 Din. Beograd Đorđa Washingtona 12.

Brazda. Sedmično spisanje za občestvena kultura i stopanski vprosi. Godina IV., 1939. Redaktor Hristo Stojkov. Sofija, pl. Sv. Nedelja 11.

Le Cahier des Lettres et des Arts. Paris 8e.

Čas, revija Leonove družbe v Ljubljani.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor.

Dejanje. Mesečnik za gospodarstvo, kulturo in politiko. Ljubljana.

Ekonomist. Mjesečnik za savremena ekonomska i socijalna pitanja. Zagreb.

L' Europe centrale. Revue de documentation politique, économique, littéraire et artistique (Bimensuelle, fondée en 1926, editée jusqu'à la fin de 1938 à Prague) Paris, 28, rue du Quatre Septembre.

Gajret. Glasnik kulturno prosvjetnog društva. Sarajevo.

Hrvatska smotra. Nacionalni, socijalni i književni mjesečnik. Zagreb.

Istra. Glasilo Saveza Jugosl. organizacije iz Julijske Krajine.

»Izraz«, mesečni časopis za sva kulturna pitanja. (Hrvatska naklada u Zagrebu, Frankopanska 7.

Izvestja na blgarskoto družestvo za socialen napredk. Sofija.

Letopis Matice Srpske. Novi Sad.

Ljubljanski Zvon. Slovenska revija. Ljubljana.

Matica rada. Časopis za naučnu organizaciju rada. Beograd.

Mlada kultura. Časopis za književnost i kulturu. Izdaje odbor kulturnih studentskih udruženja na universitetu u Beogradu. Cara Lazara ulica 11/I.

Mladi Prekmurec. (Mladinski list) Murska Sobota. Izhaja po petkrat na leto v dvojnih zvezkih. Naročnina 30 din, za dijaštvo 20 din.

Mladost. List srednješkolske mladeži. Jug. prof. društvo, sekcija Zagreb.

Modra ptica. Leposlovna revija. Ljubljana, Ulica 29. oktobra. Naročnina 100 din.

Mrtva straža. Časopis o narodnih vprašanjih. Ljubljana.

»Nacija i politika«. Mesečno spisanje, Sofija, ul. Denkoglou No 2.

»Napred«. Izlazi sredom. Beograd, Draškovićeva 14/I. Izdavačka zadruga

»Politika i društvo«, Beograd, Draškovićeva ul. 14/I.

Narodna starina. Časopis za historiju i etnografiju južnih Slovjena. 35. zvezek, 152 strani, 36 din za naročnike. Zagreb 6, pošt. pretinac 14.

Naš rod. Mladinski list JUU. Ljubljana.

Naš val. Tednik za radio, gledališče in film. Ljubljana.

Naša stvarnost. Beograd.

Njiva. Izdaja jo Del. kult. društvo »Ljudski oder« v Buenos Airesu UT.

La Nouvelle Revue Française. Paris 7e.

Orač. Za bodočnost slovenskega kmeta. Mesečnik sjane letno 20 din. Ljubljana Gosposvetska c. 2.

Otec Paisij. Mecečno spisanje. Sofija Ul. Graf Ignjatijev 13. Izdajatelj »Vse-blgarski sjuz Otec Paisije«.

Planinski vestnik. Ljubljana.

Popotnik. Časopis za sodobno pedagogiko. Ljubljana.

La porta Orientale. Rivista mensile di studi Giuliani e Dalmati. Trieste (Trst).

Pregled. Časopis za politički i kulturni život. Sarajevo.

Prirodoslovne razprave. Prirodoslovno društvo, Ljubljana.

Proteus. Poljudnoznanstven list. Ljubljana.

Psychologie. Časopis pro teoretickou a užitou psychologii. Brno.

Radnička zaštita. Socialno politička revija. Zagreb. Službeni glasnik SUZOR-a.

Revue internationale du Travail. Publication mensuelle, Bureau international du Travail. Genève, Suisse.

Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. Praha.

Slavjanski vestnik. Mesečen organ na slavjanskoto družestvo v Belgaria. Sofija.

ZAVAROVANJA VSEH
VREŠT — prevzema

Slavija
v Ljubljani

JUGOSLOVANSKA ZA-
VAROVALNA BANKA

Podružnice: Beograd Sarajevo Osijek Ekspoziture: Maribor
Zagreb Novi Sad Split in Celje

Glavno ravnateljstvo v Ljubljani v novem posloppju — Gajeva ulica 2
Telefon: 21-75, 21-76, 21-77

**NARODNA
TISKARNA**

V LJUBLJANI, KNAFLJEVA 5
IZVRŠUJE RAZLIČNE MODERNE
TISKOVINE OKUSNO, SOLID-
NO IN PO ZMERNIH CENAH

TELEFON ŠT. 31-22 — 31-26
POŠTNI ČEKOVNI RAČUN
V LJUBLJANI ŠTEV. 10.534